

AKADEMİ MECMÛASI

Ekrem Hakkı Ayverdi

Sâmiha Ayverdi

Necat Birinci

Mustafa Tahrallı

Orhan Seyfi Yüçetürk

Yıl : 10

Ekim 1981

Sayı : 4

AKADEMİ MECMUASI

Yıl : 10

Ekim 1981

Sayı : 4

Mecmûamızdaki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

Kubbealtı Akademi Mecmûası, üç ayda bir çıkar, akademik mecmûadır.

Sahibi : Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı adına : İlhan Ayverdi, Yazı İşleri Müdürü : Ayşe Özden

Fiâtı 150 TL., 1982 yılı abone bedeli 600 TL. dir. Dış ülkeler için abone bedeline posta ücreti ilâve edilir : Her sayının ücreti, Avrupa için 60.— TL. Amerika için 80.— TL. dir. (Abonelerin, değişen adreslerini bildirmeleri ricâ olunur.) İlan ve reklâm, millî kültürümüze hizmet eden müesseselerden alınır; tam sahife 5000, yarım sahife 2500 liradır.

Adres : Çarşıkapı, Yeniçeriler Caddesi, Nu. 81 İstanbul : P.K. 107 —
Bayazıt. Tel. 22 95 17

Basıldığı yer : BAHA MATBAASI

İÇİNDEKİLER

		Sahife
İki Buçuk Asır Evvelki Kazma	Sâmiha Ayverdi	5
Rahmet	Mustafa Tahralı	10
Büyük Emânet	Ekrem Hakkı Ayverdi	11
Fransız Müslüman Abdülvâhid Yahyâ (René Guénon)'nın Eserinde		
Tasavvuf ve Mistisizm Farkı	Dr. Mustafa Tahralı	21 <i>Woksan</i>
Târihte Takvimler ve Yılbaşılar	Orhan Seyfi Yücetürk	37
Ele Alınan Mevzûlar Açısından Tanzîmat Sonrası Edebiyatında		
Tevhid ve Münâcât	Necat Birinci	59
Kubbealtı Akademi Mecmûası'nın 1981 Senesinde Negredilen Yazıların İndeksi		75

Muhterem Abonemiz,

Kubbealtı Akademi Mecmûası, bu sayısı ile onuncu neşriyat yılını tamamlamış bulunuyor. On yıl boyunca bizimle berâber olan bütün aziz okuyucularımıza şükran duygularımızı bildiririz.

Memleket kültürüne hizmet anlayışı ile çıkartılmakta olan mecmûamız, bundan sonra da aynı yolda neşriyâtına devâm edecektir.

Siz kıymetli okuyucularımızdan ricâmız, yaşamasını arzu ettiğiniz bu sevgili mecmûaya zamanında abone olmanız ve çevrenize tanıtmaya yolunda yardımlarınızı esirgememenizdir.

- Mecmûamız geçen senelerdeki vasıfları ile yine 3 ayda bir çıkacaktır.
- 1982 yılı için abone bedeli 600 T.L.'dir.
- Geçen senelere ait mecmûalar ciltlenmiş olup, 1973 yılından 1980 yılına kadar olanarı 500 T.L., 1981 yılı cildi ise 750 T.L.'dir.

Her türlü yazışma adresi :

Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı

Çarşıkapı, Yeniçeriler Cad. Nu. 81 Bayazıt/İstanbul

P.K. 107

İKİ BUÇUK ASIR EVVELKİ KAZMA

Sâmiha AYVERDİ

Üçüncü Sultan Ahmed Devri, ferî sönmüş, kanı çekilmeye yüz tütmuş bir imparatorluğun Acem bayrağındaki aslan gibi varlık taslayan sahte çalımını sürdürmekte olduğu, aynı zamanda da içten içe kan ağladığı devir idi.

Şu var ki teselli yolunda bahâneler bulan, bulamazsa icâd eden kimseler gibi, Üçüncü Sultan Ahmet Devri'nin İstanbul'u da üst üste yığılmış mağlûbiyetlerden sonra kılıçların şakırdamaktan kaldığı hezimet haberlerinin gelmez olduğu bu onaltı senelik barışı, âdetâ cennette ebedileşmişlerin zevk ve huzûru içinde yaşayarak günlerinin tadını çıkarmak istiyordu.

Gerçi Nevşehirli İbrâhim Paşa devri demeğe sezâ olan Üçüncü Sultan Ahmed'in saltanat yılları, Garb'a doğru kucak açmanın alâmetlerini taşımakta idiyse de, hem devlet hem de cemiyet, çektiği askeri ve siyâsî çilelerden bıkip usanmış olduğundan, bunların reaksiyonu olarak îmar, inşâ, ihtişam ve zevke kapılarını açmakla, bu tesellinin eteğine yapışarak kendini aldatıyor ve avunuyordu.

Böylece, devletin de, sarayın da, cemiyetin de nefes alır olduğu bu sükûnet senelerinde İbrâhim Paşa'nın îmarcı eli,

İstanbul'u da aşarak tâ kendi memleketi olan Nevşehir'e kadar uzanmış bulunuyordu.

Pâdişah hem şâir hem de hattat idi. Topkapı Sarayı'nın meydanında yaptırdığı çeşmenin kitâbesi, onun ilk mısra'ını söylediği, Seyyid Vehbi'nin de tamamladığı kasîde ile bezene- rek çeşme kitâbesinin altına yazılmıştı.

Tophâne, Azapkapısı, Üsküdar Çeşmeleri de gene o devrin yâdigârlarındandır. Kezâ, Dördüncü Sultan Mehmed saltanatı- nın gerçekten sultânı olmuş Gülnuş Valde adına, Yeni Vâlîde Sultan Câmîi'nin de gene bu devrede temelleri atılıyordu.

Ama İbrâhim Paşa'dan başka, Sadrâzam Çorlulu Ali Paşa' nın Çarşıkapısı'nda yaptırdığı câmi, dârülhadîs ve imâret de gene Üçüncü Sultan Ahmed âbidelerindendir.

Bahçe mimârisinde çok üstün bir zevk ve tarzı geliştirmiş olan Türkler, imârına giriştikleri her toprak parçasını bir yeşillik, çiçek ve renklerden örülmüş âbide yapmasını çok iyi biliyorlardı. Gerçi İstanbul'da Kâğıthâne ile yarışacak bahçe bulmak güçtü. Kapladığı yeri efsâne ve hayâl dünyâsı yapmış bu kasırlar, kanallar, köprüler, ağaçlar, çiçekler, çeşmeler, havuzlar, bağlar, bahçeler âlemine serpilmiş minyatür köşkler arasında, elbette ki Sâdâbâd Kasrı, nedimelerine gülümseyen bir sultan gibi, köşklerin en gözdelelerinden idi.

Kâğıthâne, adetâ resmî mâhiyet kazanmıştı. Üçüncü Sultan Ahmed, eğlence piri olan dâmâdı ve sadrâzamı İbrâhim Paşa'nın teşviki ile her fırsatta buraya gelir ve gelmekten de büyük zevk duyardı.

Ancak bu gelişler büyük ve ihtişamlı merâsimlerle yapılır, devlet erkânı protokola göre daha evvel gelip Mirâhûr Köşkü'n- de beklerler ve pâdişâhı ihtişamla karşılarlardı. En öndeki klavuz çavuşunu, dergâh-ı âlî ve silâhdar çavuşları tâkib eder- lerdî. Daha sonra, sipah ağaları, gönüllü zurna ve rikâb-ı hü- mâyûn ağaları ve nihâyet Hünkâr görünür, ona da enderun ağaları ve beşyüz dalfes nefes tâkib eder ve sonunda ise dokuz kat mehterhâne gelirdi.

Amma, İstanbul'un en şâhâne mesîre ve resmî ziyâfetler mahalli olmasına rağmen tek açık hava sarayı Kâğıthâne de-

ğildi. Bendler, Çiftelahvuz'un Neşât-âbâd Kasrı, İbrâhim Paşa'nın Vezir Bahçesi, Kandilli Bahçesi, Fatma Sultan'ın Üsküdar ve Beşiktaş Kasırları, Çerağan Bahçesi, gerek sarayın gerek halkın doya doya kana kana gülüp eğlendiği mesireler hadden aşkındı.

Durmuş oturmuş imparatorluğun şânına uygun bir medeniyet kurucusu olan bu Müslüman - Türk devletini yıkmak, Garb dünyâsının hemen tek siyâset ihtirâsı olalıberi, topraklarımıza el birliği ile çarpan ve ülkelerimizi koparıp koparıp götüren dalgalar, iç düzenimizi de alt üst etmekten geri kalmadı. Şöyle ki, yükseliş ve medeniyet atılışlarımız duraklayıp devletçe bunu önlemek isteyen hamlelerle ne zaman bir derlenip toparlanma hareketi gösterecek olsak, derhal bir fitne ve ihtilâl, bu ümîdin başını ezer olmuştur.

Ne yazık ki, hağlıdan ve yahudiden gelen bu sinsi müdâhaleler dâimâ içerde satın alınacak bir gafil, câhil ve menfâat düşkünü zümre bulup, perde arkasından çıkmadan plânlarını gerçekleştirebiliyordu.

Üçüncü Sultan Ahmed Devri'nin sükûnetini, taş taş üstünde koymayan zelzeleler gibi, bir anda yerle bir eden Kabakçı İsyânı da bunlardan biri idi.

Gerçi pâdişâhın da İbrâhim Paşa'nın da aksayan tarafları yok değildi. Fakat elbirliği ile düzeltilmesi mümkün olan bu eksiklikleri, dev aynasında büyüten dış düşmanlar gene plânlarında başarılı oldular. Yoksa hâriçten dürtülüp yemlenmese, bir Kabakçı Mustafa, kimdi, kim oluyordu ki, pâdişâhın tahtını başına yıkabilirdi? Hattâ bir Topal Atâullah, bir Köse Mûsâ da, oturdıkları kefenin öteki gözü altınla doldurulanlardan bulunmasalardı, gene ihtilâle önayak olacak imkânı bulabilirler miydi?

İhtilâl, varlığa karşı yokluğun intikâmı olarak tecelli etti.

Pâdişah tahtından, Nevşehirli canından olmuşlardı. Ama bu da yetmemiş, öfkeleri bilenmiş kudurgan ihtilâlciler, Kâğıthâne cennetini cehennem edip yakmaya karar verdiklerini halkın kulağına eriştirmişlerdi. Takvim 1730'u gösteriyor ve Osmanlı tahtında artık Birinci Sultan Mahmud bulunuyordu. Zavallı çâresiz pâdişah, bu akl-ı selimini kaybetmiş gürûhün «yakacağız!» nârası karşısında: «Ele güne rezil olmayalım... yakmasınlar bâri yuksınlar!» demek zorunda kalmış böylece de hiyânet ve cinâyet kazması, o benzeri olmayan mâmûreyi yerle bir etmişti.

Bu ihtilâl, varlığa karşı açılmış bir yayılım ateşi maskesi altında, devrin kültürce de ileri adımlar atmaya başlamış olmasının, dışarıdan gelen hınçlı ve yıkıcı sillesi idi.

Kütlenin büyük çoğunluğu bu maskeli oyunu farkedinceye kadar vatandaşların kan içme hırsı dinmeyecekti.

Kâğıthânenin o dillere destan renk, âhenk ve mimârî senfonisi çoktan susmuştu. Amma, bâzı zümrelerde tahrip şehveti o raddelere gelmişti ki değil yapmak, yapılmış olanları dahî bu şekâvet saldırışlarına karşı muhâfaza etmek dahî güç ve üstün bir anlayışın kârı hâlini almıştı.

Zirâ zevk ve fikir seviyesi sür'atle düşüyor, bir vakitler hârikalar icâdında tabiatla yarış edercesine güzelden daha güzeli arayıp arayıp bulan o kıvamlı san'at ve ruh terbiyesi, ölçülerini aldırılmış olmaktan gelen bir kayıtsızlık ve bigânelik içinde bulunuyordu.

En kötüsü, bu arada cemiyet, kendini ve hevenk hevenk karşısında bulunan kendi zevk mahsûllerini beğenmiyordu. Böylece de, bar bar bağırان san'at şâheserlerinin seslerine kulaklarını tıkıyor, dinî ve sivil mimârînin birer müstesnâ âbidesi olan hanları, hamamları ve biribirinden alımlı bütün o mâzî yâdigârlarını, yalancı şâhitlermiş gibi güvensiz bakışlar ve kulaklarla gözleyip dinleyip geçiyordu.

Artık onlar, alımlarına köhnelik ve gerilik damgası vurulmuş birer iskelet idiler. Bir an evvel ortadan kaldırılmalarında tereddüt gerekmezdi.

Öyle ya... otel dururken kervansaraya, hana kim iltifât ederdi? Adım başında sucu dükkânları varken, artık sebillerin piring taslarından kim harâret söndürürdü? İmâret, Orta Çağ'a mahsus bir âmme hizmeti müessesesi idi. Hamam ise, artık evlerin dışında değil içinde bulunuyordu. Adım başında câmie de lüzum kalmamıştı. Zirâ din anlayışının içine su katılmış, bu yüzden de, câmiden çok cemâate ihtiyaç duyulur olmuştu.

Şu halde bu devirlerini tamamlamış müesseseleri tasfiye edip, hem bakım masraflarından kurtulmak hem de iştigâl ettikleri toprakları günün ihtiyaçlarına terktemek lâzımdı.

Bu gâfil ve bozguncu zihniyetin baltası, rastgele bir âbidenin başını tuzla buz ederken, diğer tarafta, o kazmayı kendi başına yercesine acı duyan diğer bir zümre de eksik değildi.

Ne ki, bu eli ermez gücü yetmez vatan çocuklarının asil ve şuurlu elemlerine rağmen o tahrip ve imhâ kasırgası, kâh hafifledi kâh şiddetlendi, fakat aslâ durup dinlenmedi. Böylece de, her giden san'at eserinin yerini soysuz ve şahsiyetsiz bir taş ve tuğla yığını alarak, İstanbul şehri, nizamsız, plânsız ve düzensiz bir elçabukluğu ile taşlaşıp kaldı.

Ne yazık ki o kazmayı tutan eller, avını gözleyen bir sırtlan gibi, hâlâ rast gele bir âbidenin başına inmekte berdevâm. Üçüncü Sultan Ahmed devrinin yüz yirmi köşküne, yüzü yazılı, eli kınalı bir geline gaddarca saldıran zâlimler gibi kıyan kan dökücülüğü zevk etmiş o kazma, henüz paslanmadı.

Amma, bire yüz veren topraklar gibi, boy boy yükselmiş bu ecdad miraslarını sanki kanı helâl düşmanlara saldırıyor-muşcasına yıkmakla tüketemedik. Gerçi artık, İstanbul'u İstanbul yapan o şâhâne terkîbi o mimârî âhengi bulmak kâbil değil... Fakat hâlâ o coşkun imarcılık, kültür, yardım ve san'at zürriyetlerinin bereketleri, bir muhârebenin kılıç artıkları gibi yer yer ayakta...

Ne yazık ki bunların sihirli değerleri, Türk çocuklarını değil, olta ucundaki yemler gibi, seyyah denen yabancıları çekmekte...

RAHMET

Gözlerini kaldır göğ
İncecikten rahmet yağar
Hak varlığın bildirmeğe
İncecikten rahmet yağar

Aç sineni rahmetine
Koy kendini hizmetine
Ulaştırır devletine
İncecikten rahmet yağar

Bildin ise yüzün kara
Düşün ise bugün dara
Deme beni kim kurtara
İncecikten rahmet yağar

Ölüm doğum elindedir
Hepsi rahmet içindedir
Her zerreye hayat verir
İncecikten rahmet yağar

Şimşek misâl celâline
Rahmet delil cemâline
Erdirmeğe visâline
İncecikten rahmet yağar

Özledinse yâr ilini
Durma Mürîd aç elini
İşte söyler Hak dilini
İncecikten rahmet yağar

Mustafa Tahralı
8.5.1981
İstanbul - Ankara

BÜYÜK EMÂNET

Ekrem Hakkı AYVERDİ

Hırka-i Saâdet dâiresindeki mübârek emânetlerden sonra, birinci sıra, âbidelerimize gelir dense hatâ olmaz sanırız. Biz de Hazret-i Peygamberin mübârek hâtıralarına verilen sıfatı, şefâatine sığınarak, bunlara da kullandık. Zâten, değil sâde âbideler, her şeyimiz onun emâneti değil midir?

Âbideleri seviyor musunuz? Seviniz; çok seviniz. Eğer üstünde durmadınız, onlarla bir alış - veriş kurmadınızsa, kalb gözünüzü açınız; âbidelerle konuşmayı öğreniniz. Bunun için lüzûmu kadar temâs imkânı hazırlayın. Mîmar veyâ san'atkâr olmaya lüzum yoktur; bu, milletten, Türklükten kopmamış olmak yeter. Ben size kolay birşey teklif etmiyorum. Zirâ bu rûhî ve zihnî bir davranış için lâzım gelen şahsiyet hamûlesi, yirmi birinci asra tırmanan Türk'ün elinden alınmıştır. Dili, kelimesi, sözü, âhengi, edebiyâtı ve târihi, şerefli târihi, san'atı, mîmârîsi bir ucûbe hâline sokulmuştur. Herşey yazısı, kılığı, kıyâfeti alay mevzûu olmuştur. Bir lise edebiyat hocasının, Yeniğeri kıyâfetleri, mûsıkîsi için : Bu pis mehter takımını Bayezid'de gördüm; daha elli sene bu millet onlardan kaçmalıdır, dediğini biliyoruz.

Bunlar bir milletin benliğini silip süpürmeğe, dağıtmağa kâfidir. Fakat tutunacak iki kol kalmıştır: Âbideler ve mûsîki. Mîmârî demiyoruz, eski mîmârînin nesli yürümemekte, yalnız bıraktığı âbideler müzelik bir parça gibi elde bulunmaktadır. Mûsîki ise kendini kurtarmış, yaşamaktadır; yakın vakitte daha da tutunacağını umuyoruz.

Bu iki kol arasında neden fark olmuştur? Bizde mûsîki mîmârîden daha mı yüksek seviyede idi de, mevcûdiyetini muhâfaza edebilmiştir? Hayır. Bizde mîmârî daha üsttedir. Bunu bir mîmar olduğumuz için söylemiyoruz.

Yahyâ Kemâl, mîmârîmizi birinci, mûsîki ikinci, kendisinin şâhikası olduğu edebiyâtı üçüncü olarak sıralamıştır. Mîmârî bizde bütün san'atların anası olmuştur. O hâlde mûsîkinin canlı kalmasına, mîmârînin zürriyetini devâm ettiremeyecek, bıraktığı bakıyelerle haşır - neşir olmasına başka bir sebep olacaktır. O da mûsîkinin fertler veyâhut ufak topluluklarla icrâsı ve devâm ettirilmesi kâbilken, mîmârînin geniş mâlî imkânlarla ihtiyaç duyması ve ekseriyâ merkezi kuvvet, yâni devlet ile sıkı sıkı münâsebette olmasından ve onun sapık sipârîşlerinin büyük bir yekûn tutmasından doğmaktadır.

Devlet baroktan, ampire kadar Avrupa mîmârîsini veyâ, Osmanlıdan başka, muhtelif üslûpları benimsemiş, tâ III. Sultan Selim ve Sultan Mahmud devirlerinden beri câmiini, sarayını, kışlasını, mektebini, resmî dâirelerini hep bu üslûplarla yaptırmış olmasına rağmen, aynı hükümdarlar mûsîkimizin meftûnu, yalnız meftûnu değil mensup ve icrâkârı olmuşlardır. Bu birinci âmindir. İkincisi, mûsîki de tasalluta uğramıştır ama, ancak yüzelli sene sonra. Üçüncüsü, milletini, müslümanlığını muhâfaza eden câmi ve tekyelerde ezan okunması, kâmet getirilmesi, Kur'an tilâvet olunup selât ü selâm getirilmesi, üstelik tekkelerde ilâhî, tevşih, durak okunması, nay, bendir, kudüm vurulmasıdır. Daha zengin ve çeşitli olan tekye mûsîkîsi an'aneyi 1925 yazına kadar sürdürmüştür. O târihte tekyeler kapatıldı, ama, mûsîki'nin diğer çeşitleri radyodan kaldırıldığı zamanlarda da, devâm etti. 1926 Ağustos başında, Serasker Rızâ Paşa'nın oğlu Süreyya Paşa'nın getirdiği Dârü'l-Elhan'ın, Bursa Muallimler Birliği'nde verdiği konserde, topluluk Reis İsmâil Hakkı Bey'le geçen münâkaşa

neticesi, Türk mûsikisi radyolardan kaldırıldı. Peki halk ağzını mühürleyecek, kulaklarını tıkayacak mıydı? Yoksa, zorla önüne sürülen Garp mûsikisini mi dinleyecekti? Tabîi dinlemedi; kimisi gitti radyo ruhsatını iâde etti, kimisi de Arab'ın yavan yâlellisini dinledi. Baktılar ki sökmüyor, izin verdiler. Radyo da tekrar Türk mûsikisiyle şereflendi. Amma garpperestler bir konservatuvar kurdular, Türk mûsikisini o mahallin kapısından sokmadılar; ama bir emin geldi; korosuyla, arkadan Türk konservatuvarıyla benliğimize sâhip çıktı. Bu mûsıkî aşkı kendi kendine yürüyebilir, hiç değilse bütün bütün silinmez. Çünkü bu sevdâyı gönüllerden sökmek kâbil değildir; yürümek için de çok şeye muhtaç değildir. 1926 döllerinde de eski alkışlardan, züppe alafrangaların desteğinden mahrûm olmaya başladılar; şimdi zürriyetleri olmayan bir tâife gibidirler.

Mimârî öyle değildir; vücûde gelmek için, ehemmiyetli mâlî imkâna muhtaçtır. XIX. asırda bizim mûsikiye alâkadar ve icrâkâr olan pâdişahlar, her nedense şâhikaya ulaşmış olan Osmanlı mimârisine yan baktılar; Melling'den Bonatz'a kadar sıra sıra mimar kullandılar. Devlet böyle olunca mimârî an'anesi inkitâa uğradı. Dış diyarlara uyan usullerinin hepsini buraya taşıdılar, ama bunlar, Osmanlı mimârisinin, hakikati mücerret olarak toplayan, Osmanlı üslûbunun umdelerine zıt olduktan başka memleketin şartlarına; iklimine, ziyâsına, sığağına, soğuşuna, yaşayışına yabancı şeylerdir.

Kültürümüzün kollarının, bilhassa mimârinin, artık hiç değilse bir elli - altmış sene, hattâ bir asır zarfında doğrulacağını ummadığımızdan, kültürümüzün yaşayan tek nev'i olan, mûsikiyi, mukâyese için tek çâre gördük. Onların hâricinde olan edebiyat, târîh gibi kollar da aynı darbeyi yediklerinden, onların mensupları kaleme sarılmış yakınmaktadırlar. Esâsen kalem sâhibi onlardır. Mimârî bu hususta aynı rahatlığa da sâhip değildir.

Aslında mimârî ile mûsiki arasında müşterek bir mukâyese unsuru vardır, edebiyatla yoktur. Tezhip, kalem işi, çini gibi nevi'lerde mimârî arasında müşterek noktalar varsa da, bu sonuncular mimârî seviyesinde olmadıktan başka, onun bir unsurudur.

Mimârî ve mûsıkimiz, Garpla mukâyese edilince, ikisinin aynı farkları taşıdıkları görülür. Meselâ, mûsıkimiz ne kadar birleştirici, kavrayıcı, toplayıcı ise Garbınki, insanı yerden yere vurup zihnini, rûhunu perîşan edicidir. Mimârî de öyle. Bir câmiin küçültülemez, büyültülemez yekpâreliğine, süse, ziynete muhtâc olmayan, sâde bedeniyle gözler önüne serdiği asâlet ve vekârına, müthiş mütenâsip vahdetine, içinin dekor ve ferahına karşılık, bir gotik katedralin ve dayamalar, köprüler, dikenli oklar, sıska heykeller yamanmış gövdesi, dâhilinin, loş kasvetiyle sâde hayret uyandırır; çekmez; iter.

Binâenaleyh bizim gözümüzdeki birliği kültürümüz itibâriyle bu yaptığımız mukâyese mühim ve yerindedir.

Baş tarafta âbidelerimizi çok sevmek ve onunla bir gönül bağı kurmak lüzûmu üzerinde durduk. Âbideyi sevmek demek milletini sevmek demektir; bunun için mimar olmak, san'at-kâr olmak, mütehassıs olmak lâzım değildir. Bu milletten olunuz; onun her çeşit eserini kendinize mâl ediniz; sizin de üstünde hakkınız olan bir emânet gibi kabûl ediniz. Artık mes'ele hâllolunmuştur, âbide ile bir muhâvereye, bir gönül alışverişine girmişsiniz demektir. Eserlerimizin çoğu vakıftır demek, Allâh'a adanmış, onun malı ve emâneti, emânetullah'tır. Böyle olduğunu asırlar boyunca vakıf mütevellileri hareketleriyle isbât etmişler, şart-ı vakıf ne ise onu yapmışlar, irad fazlasını ona göre sarf etmişlerdir.

Bu kadar araştırmalarımız arasında dürüstlükten ayrılan bir tek mütevellî gördük, o da derhâl cezâsını bulmuştur. Hepimiz dürüst bir mütevellî gibi hareket edelim kâfi. Zîrâ bunlar yalnız sadâkatla kalmamışlar, âbidenin üstüne titremişler, bir haraplık görürlerse kadiya, Divân-ı Hümayûn'a tezkireler yazarak eseri haraplıktan kurtarmışlardır. Biz bu tâmirâta Fransızca bir kelime ile restorasyon diyoruz; ihyâ ve aslına ircâ diye nakledilebilir. Bunları birkaç misâlle gözden geçirelim :

1 — Vazifemizin idrâki içinde olduğumuz XVII. asır sonuna kadar inşâ olunan her nevî âbidenin restorasyonu bir mes'ele değildi; mimârî, kalfası, ustası aynı üslûp içinde yetişmişti. Bu asırlarda yapılan restorasyonlar asla bir aykırılık göstermediğinden misâl vermek müşküldür.

2 — XVIII'de üslûp değişmeğe, Avrupa'nın barok ve rokoko üslûbu sızmağa başlamıştı; bu üslûplar restorasyonlarda da yer aldı ama, eserlere hörmet bâkî idi; bu sebeple yeniden yapılanlar da, meselâ; Lâleli, Nur-i Osmâniye, Üsküdar, Ayazma câmilerinde barok bâriz şekilde kendisini gösterdiği hâlde, asrın ortalarındaki büyük zelzelede yıkılan Fâtih Câmiî'nin harim kısmında, câmiin Fâtih Sultan Mehmed'in olmasına hörmeten, aynı zamanda yıkılmadan kalan şadırvan avlusu, tak kapı ve mihrâbın üslûbundan çok uzaklaşmamak dirâyeti gösterilmiş, yalnız bir iki yerde kıvrık, aşağı doğru kayan silmeler ve dâirevî kemerler yapılmakla iktifâ edilmiş, kubbe tam bir Osmanlı ölçüsünde oturtulmuş, umûmî nisbetler bozulmamıştı. Hattâ iç direklerde istalâktitli başlıklar bile kullanılmıştı ki, bu tezyinat barok da aslâ yoktur.

Kezâlik aynı zelzelelerin devâmının yıktığı Üç Şerefeli Câmiin dört minâresi, bâzı ufak kubbeleri, ufak farklarla aslına mutâbık olarak ihyâ (restore) edilmişti. Bu tâmiratta yapılan noksan ise, şerefelerin halkalardan ibâret yapılmasıdır. Tâmir keşfinden istalâktit (mukarnas) olduğu öğrenilen bu çanakların şimdi görülen halkalarla meydana getirilmiş olması, kürevî ufak kubbelerin beyzî yapılması gibi uygunsuzluklar yok değildir. XVIII. asır restorasyonları bu misâllerle iktifâ edelim.

3 — XIX. asırda yine Avrupa'nın ampir üslûbu memlekete girmiştir. Bu üslûpta yeni binâlar yapılmış, tâmirlere aktarılabilen unsur sâde tezyînât olup, o da ampirde fazla bulunmadığından, restorasyonlarda pek göze batacak yer tutmamıştır. Bununla berâber asrın ortalarından az sonra ampir yerine, rokoko - rönesans - barok karışık bir üslûp (Dolmabahçe Sarayı), gotik - arap - rönesans (Çırâğân), arap, rönesans (Beylerbeyi Sarayı), rokay (Küçüksu Kasrı) karşımıza çıkar.

Asrın sonlarına doğru sahte bir arap üslûbu revaç bulur, (Harbiye Nezâreti, Üniversite Tak Kapısı) binâları, bilhassa kalem tezyînâtı gibi. Bu üslûp tâdilât ve tâmirâta da sirâyet ettirilmiştir. Sanki İslâm'ın, diğer kollar misillu, mîmârisini zirveye çıkaran bu millet ve devlet değilmiş gibi, geriye dönülmüş yanlış, çirkin bir tatbikat ile daha da sevimsiz hâle

sokulan arap üslûbu, Köprülü Câmii, Türbesi, Atikali Paşa Medresesi ihâta duvarı gibi tâdil gören binâlara da yamanmıştır.

XVIII. asırda Fâtih Câmii'nde aslına oldukça uygun bir tecdid, Üçşerefeli'de üslûptan şaşmadan bir tâmir yapıldığı hâlde, XIX. asırda, artık kendimizi küçük görmek, san'atımıza hörmet etmemek zilleti tamâmen kökleşmiş bulunuyordu. Aşağıda göreceğiz, XX. asırda bu anlayış bir hakâret, bir istihfaf hâlini almaya başlamıştı.

4 — XX. asırdan birkaç sene evvel İstanbul'un büyük zelzelesi vûkû buldu. Pek çok ufak câmi ve Büyük Çarşı harap oldu. Sultan Hamid geniş bir imar hareketine girişip çabucak bitirtti. Fakat ne yeni yapılan câmiler, ne çarşının hey'et-i umûmiyesi matlup bir şekilde neticelenmedi. Kuyumcular caddesinde dükkânların eski derinlikleri uzatılıp yolun daraltılması, bu arada iki sıra direğin kaldırılmış olması, esâsını bilmeyenlerin, büyük bedesten hakkında ulu-orta ve düpedüz câhilâne iddiâlarda bulunmalarına yol açmıştır. Çarşının Kalpakçılarbaşı kemer aynasına da bir gotik kemer oturtuldu. O zamânın münevveri yüzünü şöyle böyle Garb'a çevirmeye mâziyi engel saymaya başlamış, istediği gibi hareketten kendini serbest sayar olmuştı.

Asrın ikinci on senesinde Garp züppeliği bir aksülâmel doğurur gibi olmuş, yeni bir şeyler yapmak hevesi şöyle böyle başlamış, (Neoklâsik) ismi verilen bu cereyanda eski tezyinat unsurları kullanılmış, cephelere bir kılıf gibi geçirilen bu tezyinat satıhta kalmış, mimârimizin derinliklerine hiçbir zaman inilememiştir. Mimârî âbidelerimizin rûhu, mânâsı, havası akla bile gelmemiştir. Meselâ hiçbir sâhayı örtmeyen kubbecikler, yersiz kemer pencereler, yapıştırma rûmî kabartmalar, çiniler gibi hep süslemede kalınmış, tezyinat var ya, yeter denmiştir. Bu sathî hareket ihtizar hâlindeki bir hastaya sırmalı kaftan giydirip, bunu tedâvi saymaya benziyor. Eğer icâb ettiği gibi hareket olunup muvaffakiyetli bir netice alınsaydı, bütün dünyâ üslûplarının üstünde olan o şahların şâhı Osmanlı mimârisi ölüm uykusuna yatmazdı, bir kimseyi tatmîn etmeyen bu netice, yeni denemeler yapmaya arzu bırakmamış, bu ha-

reketi başlatanların hayatlarıyla kâim olmuş, fırsat bekleyen Garp hayranları, İstanbul'u Mencerri ve Prost, Ankara'yı Bonatz'lara teslim etmişlerdir.

Bu asrın ilk üçte birinde, 1935'lerde bir restorasyon fur-yası görülür. Bizce bu hareket san'at, kültür ve milliyet aş-kıyla değil, siyâsî bir zarûretle başlamıştır. Çünkü bu zaman zarfında milletin mûsikisine, diline, edebiyâtına, yaşayışına, îman ve itikâdına öyle sert müdâhaleler yapılmış, câmiinden evine kadar herşeyi, mukaddesâtı hor, hakir görülmüştür. Ne-ticede âbide ve mukaddesat kıyımı başladı. Meselâ 1960'a ka-dar İstanbul'da 100 kadar eser tahrib olundu. Bunlar içinde 18 hamam, 48 câmi, 11 medrese vardır. Bu yıkımın tevli-d ettiği hoşnutsuzluğu karşılamak, biz câmie hörmetkârız diye-bilmek için, Vakıflar idâresini, Edirne ve Bursa'da restoras-yon yapmaya mecbur tutuldu. Bu tâmirâtın biraz kerhen ya-pıldığını söylemek yanlış olmaz. Zirâ âbidelerimizi iptidâî, devrini geçirmiş, köhne ve pis bulanlar söz sâhibi edilir; bun-ları yıkıp kurtulmayı tercih edenler az değildi; yıkmayı revâ gören ancak zor karşısında tâmire geçebilir.

1938'de başa geçen zat, 1939'da trenle Edirne'ye giderken minâreler görmüş, bir kısmının câmii mevcut, bir kısmının ise yıkılmış imiş. Bunların yıkılmasını şifâhen emredince, ya-ranmaya teşne ve böyle bir teklifi cana minnet bilenler der-hâl, 20 minâreyi ortadan kaldırmışlardır. Çünkü münevver sıfatını doğru, yanlış taşıyan sınıf bu hâlet-i rûhiye içinde idi.

Bir canlı misâlimiz daha hatırimızdadır. Böyle bir zat, Fâtih Sultan Mehmed'in ve İstanbul'un târih ve san'atını tedkik, neşir, tâmir etmek üzere kurulmuş bir teşekkülün bir müddet reisliğinde bulunmuştu. O sırada Büyük çarşı yandı, mezkur müessese üzüntü içinde idi; çâreler düşünülürken o zat bu köhne, pis binâ (çağ dışı)dır, yıkalım, yerine asrî hanlar yapalım, dedi. Çarşının dünyâ yüzünde bir eşi, o dere-ceye yaklaşacak bir emsâli olmadığı bir tarafa, onları koru-mak vazifesini sırtlanmış bir adam, ya o işi tam yerine geti-rir, ya def olup gider; nitekim öyle oldu, atıldı.

Bir başkası : İlmi her fırsatta iki kere iki dörtten ibâret diye ilân eden bir zat, bu pis medreseye bizi tıktınız diye celâlenirken, kendisine Oxford Üniversitesi'nin izbe? seminerlerine, Türkçe öğretmek için nasıl tahammül ettiği sorulunca, merdivenlerden yuvarlanırcasına aşağı süzüldü. Oxford, onun zarârı yok, o Garp; bu ise Osmanlı, ona düşman olmak lâzım.

Merkezden muhite yayılan bu restorasyon furçasının samimî olmadığını gösteren bu zatlar, Osmanlı düşmanı olduklarını göstermeye kendilerini mecbur sayıyorlardı. Bir taraftan kalbur üstündeki mühim Osmanlı eserleriyle, dostlar alışverişte görsün kabilinden alâkadar olurken, Roma'nın, Bizans'ın kırıntılarını ortaya çıkardıklarını iftiharla ilân etmektedirler. Kırık Bizans taşlarını nerede ise, teslim taşı gibi boyunlarına asacaklardı. Bu tutum ecnebilere de cesâret verdi ve bunlara sâhip çıkmaya başladılar. Halbuki Allâh'ın zelzele yoluyla gösterdiği hışımdan, Ehl-i Sâlib'in zulümden arta kalan Bizans eserleri Osmanlı'nın ganimeti, mülkü olarak kaldıkça korunmuş, saklanmıştı. Yoksa ayakta hiç eser kalmazdı; ama hiç bir eser. Ama, başkası tesâhüb eder etmez bize dokunmalı idi fakat bu hamiyet Avrupa hayranlarında ne gezer?

Aşağıda, sırf kazanç gâyesiyle Balkanlarda, Macaristan'daki Osmanlı eserlerinin restorasyonlarına geçmeden söyleyelim ki, burada tâmirleri rüşvet-i amel, kabilinden kerhen yapanlar, ceremesini Bizans eserlerine ödemeye mecbûr olmuşlardır. Hâlbuki âbideleri kurtarmaya hâlisâne ve hasbî isteyenler, Balkanlardaki bu hareketi siper alarak, Garp dünyâsının takdîrini, âferinini kazanacağımızı, seyyah akımından istifâde edeceğimizi öne sürüp, bir takım âbidelerin tâmirini bir rüşvet gibi temîn etmişlerdir. Bu gibiler arasında Rumeli ve Kilid-i Bahr hisarları, Bursa hanları ve çarşısını zikretmek kâbildir.

Çıkar hesaplarıyla veyâ hüsniniyetle epeyce iş yapılmıştır. Edirne minâreleri ve câmileri, Havsa, Çorlu câmileri, İstanbul'da Lâleli, Mesihpaşa, Bâlîpaşa, Mihrimah, Sultan Selim, Şemsipaşa Câmileri, Gazanfer, Kuyucu Muradpaşa, Hasanpaşa, Sultan Selim, Haseki gibi medreseler. Bilhassa Topkapı Sarayı Bab-ı Hümayun'unda Orta Kapı, Matbahlar, Revaklar,

Kubbealtı, Has Ahır, Beşirağa Câmii, Baltacılar, Fâtih Köşkü - Hazîne, Arz Odası, Revan, Bağdat, Mustafa Paşa Kasırları, Has Oda, Yazı ve Resim Meşherleri, Silâh Müzesi - Dış Hazine, Çinili Köşk. Bunların tafsîlâtı hâşiyede de gösterilen kaynaklardadır¹.

Osmanlı mîmârî eserlerinden dağınık numûneler kalmış memleketler, kazanç vâsıtası, seyyah tuzağı olarak görmüşlerdir; gelene geçene de göstermektedirler.

a — Yalnız bunlardan büyük Macar milleti, Macaristan, Romanya, Sava nehrine kadar Hırvatistan, Voyvodina'da 1600 den fazla eserimizi, 2, 3 sene içinde, yıkıp mahveden Hasburgların pençesinden kurtulur, kurtulmaz, hemen hakîkati idrâk etmiş, elinde kalan 13 eseri, elinden geldiği kadar tâmir ve ihyâ etmiştir ve etmektedir².

Bugün Budin'de Kaplıcalar, Gülbaba Türbesi, Peçuy'da Kasımpaşa, Yakovalı Hasanpaşa Câmleri, İdrisbaba Türbesi, Sigetvar'da Alipaşa, Kanûnî Câmlerini, Eğri, Erd'denin minâreleri kendi eserleri imiş gibi iftiharla göstermektedir.

b — Yugoslavya'nın tamâmı için aynı şey söylenemez. Şimâli Hırvatistan ve Voyvodina iki, Sırbistan bir asır Bosna-Hersek, Makedonya 70 sene evvel Osmanlı idâresinden çıkmıştır. Sava nehrinin şimâlindeki Hırvatistan parçası, Voyvodina'daki eserleri Hasburglar tamâmen tahrib etmişler, Yugoslavlara hâcet bırakmamışsa da, Sırbistan kısmında aynı usul dâiresinde birşey kalmamıştır. Yugoslavya'nın diğer cumhûriyet ve eyâletlerinde vaziyet başkadır. Yakın vakitlere kadar Osmanlı olan bu yerlerde binâlara el atmaya fırsat bulamadıklarından, bir kısmı kalmış, sonra da akılları başlarına gelmiş ve bu eserlerin seyyah celbi için ne güzel ökseler olduğunu, Osmanlı eseri görmek için Edirne'ye, İstanbul'a gitmeye

1 Ekrem Hakkı Ayverdi, 1 — Osmanlı Mîmârisinin İlk Devri, I. cild, 2 — Çelebi II. Sultan Murad Devirleri, II. cild, 3-4 — Osmanlı Mîmârisinde Fâtih Devri, III. - IV. cildler, İstanbul, 1966-1972, 5 — 250 Senelik Osmanlı Mîmârisi V. cild, 1976.

2 Bak, Avrupa'da Osmanlı Mîmârisi, I. cild, 1-2 kitap, İstanbul, 1979.

ne hâcet, işte burada yakınınızda, propoğandasını yapıp turisti çekebilmek için, âbideleri tâmire ve ihyâya başlamışlardır.

1963 Üsküp zelzelesinden sonra, büyük ve oldukça dikkatli restorasyonlar yaparak, belki ora halkının anavatanını geçmişlerdir. Saraybosna'ya gidiniz; kalan bütün eserlerin elden geçirildiğini görürsünüz; baştan aşağıya ihyâ edilmiş, Osmanlı yaşayışı oraya yerleştirilmiştir. Burada mâziye yabancı, al-franga züppeler hâline geldik ama, orada biz varız. Mostara gidiniz; herşeyin Türk olduğunu göreceksiniz. Ecnebileri celp için, o küçücük kasabada bir uçak meydanı yapmışlardır. Yaz mevsiminde her gün binlerce Alman, Avusturyalı, İtalyan kasabayı bir panayır yeri hâline sokarlar.

Yugoslavlar köprülerimizi, bu arada Vişegrad'daki Sokullu köprüsünü tâmir etmişlerdir. Bu küçücük kasabayı ikinci bir Saraybosna hâline sokacaklardır. Trebinje'deki Aslan Ağa Köprüsünü, bent suları altında kalmaması için, taş taş sökerek 30 km. ileride aynen kurmuşlardır.

Yugoslavya topraklarında târihi âbide nâmına yalnız Osmanlı eseri kaldığından, birden vaziyeti idrâk edip böyle korumaları, eserlerimizin kara gözlerine âşık olduklarından değil, menfaatleri yüzündendir.

Bu misâl ortada dururken, bizim Türkiye'de âbidelere olan aşkımdan dolayı restorasyon yaptığımızı iddiâ edecek varsa ortaya çıksın; adama, bu kadar seviyordunuz da tümen tümen neden yıktınız? deyiverirler. İnsan sevdiğini öldürmez. Üstelik, Avrupa'ya şirin görünmek için, mâşallah Roma, Bizans'a döküntülerine kadar itinâ gösteriyorsunuz, telmihini de söyleyiverirler.

Kendi eserlerimize ancak aşk ile sarıldığımız, bir köşesini bile yıkmadığımız gün, hakiki korumayı yapmış oluruz. Âbidelerimize verdiğimiz kıymet, gösterdiğimiz hörmet, seyyaha da sirâyet eder; bizim tutumumuzla mütenâsip olarak, sâhiplerinin bu kadar riâyet ettikleri eserlere ecnebiler de o gözle bakarlar; Ellenistik, Roma Bizansı harâbelerine yavaş yavaş alâkasız kalır; hiç değilse bu alâka azalır.

Evvelâ sâhibi ona sâhip çıkacaktır ki, başkaları da benim sesin. Bu günler için duâ edelim.

TÂRİHTE TAKVİMLER VE YILBAŞILAR

Orhan Seyfi YÜCETÜRK

— 18 - 20 Eylül 1981 târihinde
İstanbul'da yapılan Türkiye
II. İslâm İlimleri Kongresi'nde
tebliğ olarak sunulmuştur. —

İnsan toplulukları târihin ilk devirlerinden itibâren, zamânı bilebilmek için bir takım düzenler kurmuşlardır. Her toplulukta zamânı tâyin yolunda, ayrı ayrı hâdiseleri başlangıç kabûl ederek kurulan bu düzenin adına, *takvim* denilmektedir.

Takvim kelimesinin aslı Arapça olup, lügat anlamı : «Eğriyi doğrultma, düzeltme, yoluna koyma, biçime sokma, tanzim ve tertib etme»dir. Târif olarak zamânı yıllara, aylara, haftalara, günlere, saat ve dakikalara bölen, hesap eden cetvellere takvim adını verebiliriz.

Takvimin esâsı târihtir. Târihle ilgili ilimlerde ve hâdiselerde büyük yeri vardır. Bayramlar, önemli günler, yıl dönümleri dâimâ takvim yardımı ile tâyin edilir.

İlk takvimin nerede, ne zaman, kim tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Yalnız her ülkede ve çeşitli zamanlarda ayrı ayrı takvimler kullanıldığını görüyoruz. Eski Mısırlıların, eski Yunanlıların, Romalıların, Sümerlerin, Çinlilerin, Hintlilerin ve Türklerin kendilerine has takvimleri vardı. Bunların çoğu esas olarak güneş ve ay gibi gökyüzü cisimlerinin hareketlerine dayanırdı. Bunun yanında bâzı ilkel topluluklarda nebatların çiçek açması, kuşların gelmesi veyâ

göçmesi gibi tabii olayları dikkate alarak tertiplenen takvimlere de rastlanmaktadır.

Önemli bir olay, takvim hesaplarında «Târih başı» olarak ele alınırdı. Nitekim eski Mısırlılarda, Nil nehrinin 17 - 18 Haziran gecesi taşması, ana ilâhe İsis'in kocası Oziris için döktüğü göz yaşlarının, o gece yeryüzüne damlaması neticesine bağlanır ve bu hâdise yılbaşı olarak kabûl edilirdi. Bu gece husûsî merâsimlerle kutlanırdı.

Eski Romalılar, Roma şehrinin kurulduğu M.Ö. 753 târihini veyâ Roma'da konsüllerin seçildikleri günü yılbaşı sayarlardı. Bu seçimler başlangıçta bir Haziranda yapılırken sonraları bir Mayıs, bir Nisana ve bir Marta alınarak, yılbaşı o günlerde kutlanmağa başlandı. M.Ö. 46'da Julius Caesar zamanında bir Marttan bir Ocağa alınarak, günümüzde herkesçe mâlum yılbaşı, o gün ilk olarak kutlandı. Yılbaşının bir Ocak oluşuna dâir bir rivâyet de, M.Ö. 153 yılına kadar gider. İspanya'da çıkan isyânı bastırmak için gönderilecek konsül, erken seçimle bir Ocakta tesbît edilmiş. O târihten sonra da yılbaşı bir Ocak olarak kabûl olunmuştur.

Eski Yunanlılar ilk olimpiyat oyunlarının yapıldığı M.Ö. 776 yılını, takvimlerine başlangıç yapmışlardır.

Yahudiler, Mısır'dan çıkış, ya da kralların tahta geçişini târih başı olarak alırlardı. Orta-Çağ'da dünyânın yaradılışını başlangıç olarak alma yolunu tuttular. Dünyânın yaradılışından 1981 yılına kadar 5741 - 5742 yıl 'geçmiş olduğu, Yahudilerce kabûl edilir.

Hıristiyanlar Hz. İsâ'nın doğumunu, Müslümanlar Hz. Peygamber'in Mekke'den Medîne'ye hicretini (M. 622) takvimlerine başlangıç olarak kabûl etmişlerdir.

Yukarıda zamânı değerlendirmek için hazırlanan sistemler (Takvimler)in gök cisimlerine, güneşe, aya ve yıldızlar ile onların hareketlerine bağlanarak düzenlendiklerini söylemiştik.

Bu bakımdan da takvimleri : Güneş Takvimi, Ay Takvimi, Ay - Gün Takvimi ve Kararsız Takvim diye sınıflandırmışlardır. Kararsız Takvim'de yıl, sâbit sayıda günlerden meydana gelir. Bu takvim çok uzun bir dönemden sonra yeniden başlama noktasına döner. (Eski Mısır ve İran takvimleri gibi).

Günümüzde dünyâda en çok kullanılan takvimler Güneş ve Ay takvimleridir. Şimdi bu takvimlerin özellikleri ile birbirlerinden farklarını ayrı ayrı başlıklar altında inceliyelim.

I. BÖLÜM

GÜNEŞ TAKVİMİ

İlk defâ M.Ö. 46 yılında İskenderiyeli astronomi bilgini Sosigenos'un hesabını yaptığı ve zamânın Roma İmparatoru Julius Caesar'a sunduğu bu takvime «Julius - Jüliyen Takvimi» denir.

Bu takvim dünyânın güneş çevresinde dönmesi esâsına dayanır. Dünyâ güneş etrafındaki dönüşünü 365 gün 5 saat 48 dakika 46 saniyede tamamlar. Hesaplamalarda kolaylık olsun diye bu 365 gün olarak kabûl edilmiştir. Hâl böyle olunca aradaki 6 saatlik fark bir takım zorluklar doğurmuştur.

Bu farkı kapatmak için, 325 senesinde İznik'te toplanan Rûhânî Meclis, ayrı bir kilise takviminin başlıca kâidelerini tesbit etmiş ve bu takvim yılını güneş yılına yaklaştırmak gerektiği kararını almıştır. Bu kararlar sonu iki sıfırla biten 1900 - 2000 - 2100 gibi artık yıllar yüze bölündüklerinde kalan sayılar dörde bölünemeyecek olursa, o yılın artık yıl olmaması kabûl edilmiştir.

Jülien adı verilen bu takvimde 365 günlük bir yıl 31 ve 30 günlerden meydana gelen 12 aya bölünmüştür. Roma imparatoru Julius Caesar ve ondan sonraki imparator Augustos, Temmuz (July) ve Ağustos (August) aylarına kendi isimlerini vermişler ve Şubat'tan birer gün alarak kendi aylarına eklemişlerdir. Bu sebeple Şubat ayı 28 gün olarak kalmıştır. Bir yıldaki altı saatlik fark dört yılda bir gün yapmaktadır. İşte bu bir gün Şubat ayına ilâve edilerek, Şubat ayı dört yılda bir 29 çekmekte ve bu yıla da «Artık Yıl — Sene-i Kebise» denilmektedir. Rakamlarının toplamı dört ile kesiksiz olarak bölünebilen her yıl «Artık Yıl»dır. 1964 - 1980 gibi.

Şubat ayına dört yılda bir gün ilâve etmekle de, takvim kesin olarak düzeltilmiş olmuyordu. Bu fark başlangıçta basit

gibi görünüyorsa da, aradan uzun yıllar geçince, meselâ bin yılda yedi buçuk günlük bir fark meydana geliyordu. Aslında bu takvimin bin beş yüz yıl kullanıldıktan sonra güneş yılından on gün geri kaldığı anlaşıldı. Nisanın yirmi biri olması gerekirken, eldeki takvimler Nisan'ın onbirini gösteriyordu. Bu durum ise hıristiyan yortularının târihini şaşırtmaktaydı.

Bu sebeplerle, 1582 yılına kadar meydana gelen on günlük farkı kapatmak üzere Roma'da Papa XIII. Gregoire'in emriyle, 1582'de takvim on gün ilerletilerek, 4 Ekim Perşembe gününden sonra, onbeş Ekim Cuma gününe getirildi. Yapılan bu değişiklikle o güne kadar kullanılan Jüliyen takvimine son veriliyordu. Bu düzeltme Papa XIII. Gregoire zamânında ve onun direktifi ile yapıldığı için de, bu takvime o günden itibaren «Gregoryen Takvimi» denildi. Katolikler tarafından hemen benimsenip kabûl edilen bu yeni Gregoryen dediğimiz takvimi, Ortodokslar ve Protestanlar uzun müddet kabûl etmediler. İngiltere 1752'de, Rusya 1918'de Yunanistan ise ancak 1923'de kabûl edebildi.

Yalnız şu da var ki, Papa XIII. Gregoire'in on saniye farkla, yuvarlak hesap 365 gün 5 saat 48 dakika 46 saniye olarak 1582'de yaptığı bu düzeltme, aşağıda açıklanacağı üzere, Müslüman Selçuklu Türkleri tarafından daha XI. asırda yapılmıştı.

Milâdî Târih ve Milâdî Takvim de denilen Gregoriyen takviminde başlangıç Hz. İsa'nın doğumu iledir. Acaba Hz. İsa hakikaten bir Ocakta mı doğmuştur?

Yukarıda da görüldüğü gibi, bir Ocak zâten eski Romalılar için ayrı önem taşıyan ve çeşitli sebeplerle kabûl ettikleri yılbaşı idi. O takdirde günümüzde Katoliklerin 24-25 Aralık gecesini Hz. İsa'nın doğum günü olarak kabûlünün gerçeklik derecesi nedir? Bu ikilik nereden gelmektedir?

VII. Asırda Dionisos adında bir râhip de, Hz. İsa'nın bir Ocak'ta doğduğunu iddiâ etti. Fakat Hz. İsa'nın doğum ve ölüm târihleri kesin belli olmadığı için, bu iddia taraftar bulamadı.

Dionisos'tan sonra 1078'de Papa VII. Gregoire, eski devirlerin putperest tanrıları için yapılan kutlama törenlerinden de ilhâm alarak yeni bir takım yortular kabûl etti. Bunlar:

24-25 Aralık : Hz. İsa'nın doğumu, 1 Ocak : Hz. İsa'nın müsevî inancına göre sünneti, 6 Ocak : Hz. İsa'nın vaftiz olduğu gün, 2 Şubat : Hz. Meryem'in kırkının çıktığı gün idi ve dinî bayramlar olarak kutlanmaya başlandı.

Hâlbuki o sırada Avrupa'da, İskender istilâsıyla İran'dan getirilmiş olan ve adına «Mithra» denilen güneş ilâhına tapınılıyor ve onun doğum gününü Aralık ayının 24.-25. gecesi kutluyorlardı. O târihlerde Mithra dinî ve ilâhî Avrupa'da çok yayılmış ve taraftar toplamıştı.

Hıristiyanlık IV. asır başlarında Bizans'ın resmî dinî olduktan sonra, bir devlet dinî olarak Avrupa'da sür'atle yayılmağa başladı. Yerli halkın ve devletlerin bu yeni inancı hemen benimsemesi ve onu kabullenmesi kolay olmadı. Çünkü eski din ve ilâhlar ile dinî örf, âdet ve yaşayışlardan birden vazgeçmek mümkün değildi.

Avrupa'ya hıristiyanlığı yaymak için çaba gösteren râhipler ve misyonerler, eski din ve âdetleri yok etmeden kendi inançlarını yayamıyorlardı. Mithra ilâhı için 24-25 Aralıkta yapılan doğum törenlerine önce şiddetle karşı çıktılar. Fakat halkın bu âdetlerinden vazgeçmediğini görünce, hemen Hz. İsa'nın doğumunun da o târihte olduğunu, yani 24-25 Aralık gecesi dünyâya geldiğini yaymağa ve özel dinî merâsimlerle o geceyi kutlamağa başladılar. Tabii zamanla Mithra unutuldu ve Hz. İsa'nın doğum törenleri onun yerini aldı.

Noel denilince bu en büyük hıristiyan yortusunda hemen akla bir «Çam ağacı» ile ak sakallı, kırmızı külâh ve cübbeli «Noel Baba» an'anesi gelir. Yeri gelmişken bunun izâhının da faydalı olacağı kanâatindeyiz.

Hz. İsa'nın Kudüs yakınlarında Beytü'l Lahm de doğduğu kabûl edilir. Rivâyetler onun bir ahırda doğduğunu söyler. Yıllarca bu konuyu resimleyerek tablolar hâline getiren hıristiyan dünyâ, bir yandan da çam ağacının altına beşik içinde bebek koyarak Hz. İsa'nın doğumunu bu günün nesillerine öğretmeye çalışırlar.

Acaba Hz. İsa gerçekten ahırda mı, yoksa çam ağacının altında mı dünyâya gelmiştir? Eğer her iki iddia da doğru dersek, akıl ve mantık ölçülerini zorlamış, tezatlar içinde kalmış oluruz.

Peki, şu hâlde, bu süslü çam ağacı an'anesi, Noel yortusuna nereden geldi? Kısaca arzedelim.

Orta - Çağ'da Kuzey Avrupa ülkelerine yayılan hıristiyanlar, Cermen ve Kuzey Avrupa kabilelerinin, kendi millî bayramlarından gelen inançlarının tesiriyle; Hz. Âdem'in cennette iken yasak edilen meyveyi yiyerek kovuluşunu yâdetmek için ağaç diker, üzerine elma asar ve sonra bunları çocuklarına dağıtarak yedirirlermiş. Hz. Âdem'in cennetten kovulması Aralık ayının 24 - 25'ine rastlarmış. Bu acı hâtırayı ancak bahçeleri olan zenginler diktikleri meyva ağaçları ile yâdebiliyorlarmış.

Hıristiyan râhip ve misyonerleri başlangıçta bu âdetlere düşman kesilerek karşı koymuşlar. Fakat mâni olamayınca da göz yummaya mecbur kalmışlar. Bu âdetin hıristiyan âlemine geçmesi ve genelleşmesi XVII. asırdan sonradır.

Hıristiyan dünyâsı, yukarıda görülen Hz. İsâ'nın 24 - 25 Aralık gecesi doğumunu bu çam ağacı ile birleştirerek, dinlerini yaymada her yolun mübah olduğunu göstermiş, dinî bir an'ane kurmuşlar, yalnız zenginlere âit olan çam ağacına hediye ve meyva asma âdetini herkese mâl etmişler. Her mevsim yeşil olan çam ağacına hediye ve meyva asmak sûretiyle gelenekleştirmişler, yaygınlaştırmışlardır.

Noel Baba'ya gelince; O, Santa Claus adıyla bu güne kadar yaşatılan efsâneleşmiş aziz olarak bilinir. Târihî kaynaklar, Aya Nicola diye bilinen Noel Baba'nın M. IV. asırda Anadolu'da Antalya'nın Petara'sında doğduğunu söyler. Mira' (Demre) da ve Muğla yakınındaki Pinara'da piskoposluk yapmıştır. Denizcilerin ve çocukların koruyucusu diye kabul edilmiş, iyilik sever ve herkese hediye veren bir kişi olması dolayısıyla ermişlik mertebesine yükseltilmiştir.

Hıristiyan âlemi, bilhassa çocuklar ve gençlere tesir edebilecek her fırsattan yararlanmasını bilmiştir. Çocuk yaşta verilen ve kazandırılan dinî inanç, bilgi ve davranışlar kolay kolay silinememektedir.

İşte bu sebeple, haftalar aylar süren Noel Yortusu'nda bilhassa 24 - 25 Aralık gecesi, her evin bacasından girdiği kabul edilen, karla örtülü kırmızı başlıklı paltosu, kocaman beyaz sakalı ve sırtında hediye küfesiyle Noel Baba, yaramazlık et-

meyen çocuklara ocağın önüne hediyeler bırakır. Yaramazlık yapan çocuklara ise, arkadaşı Kırbaççı Baba, taşıdığı değnekleri bırakır.

Noel yortusu başlangıçta, Paskalya, Pantekot ve Epifani yortularından sonra önem bakımından dördüncü sırada gelirdi. Ne var ki yukarıdan beri açıkladığımız muhtelif an'ane ve âdetlerin kaynaşmasıyla muhtevâ ve şekil değiştiren Noel Yortusu, günümüzde birinci sıraya gelmiş hıristiyânî bir bayramdır.

Aslında güneşin hareketine göre bir takvim günü olan bir Ocak da, yılbaşı törenleri içinde Batı dünyâsına mâl olmuş ve bu hıristiyan yortusu içinde erimiş gibidir.

II. BÖLÜM

AY TAKVİMİ

Dünyânın birçok ülkelerinde geçmişte ve hâlen kullanılan bir takvimin adıdır. Güneş takviminde olduğu gibi, bu takvimde de bir yıl 12 aya bölünmüştür. Ancak buradaki bir ay, Ay'ın (Kamer) dünyâ çevresinde bir kere dönmesi ile meydana gelir. Ay bu dönüşünü 29,5 günde tamamlar. Buna göre ay takviminde bir yıl, $12 \times 29,5 = 354$ gündür. Yâni güneş takviminden 11 gün kısadır. Bu sebeple ay takvimi dünyâmızın mevsimlerine tâbî olmadan dâimâ yerlerini değiştiren aylardan meydana gelmiştir.

Yahudiler de, yukarıda özellikleri belirtilen ay takvimini kullanmışlardır. Ancak, tören ve bayram günlerini güneş takvimine göre hesaplarıydı. (Bu iki çeşit yılı birbirine uydurmak için, her on dokuz yılda bir kebase, yâni ek yıl, her yedi yılda da bir kebase ay eklenir). Bir ay 29,5 gün olduğu için de ayların kimi 29, kimi 30 gün olarak kabûl edilir. Böylelikle, genel olarak kullanılan güneş takvimine de şöyle böyle uyulur. Bunun için Yahudi takvimi iki yılbaşı tanır.

İsrail oğullarında târih başı olarak, Mısır'dan çıkış, ya da kırılların tahta geçişleri alınırdı. Orta-Çağ'da, dünyânın yaradılışını başlangıç olarak alma yolunu tuttular ve bunun için Tevrat'ta Tekvin 5'te ve daha sonra verilen sayıları topladılar. Dünyânın yaradılışından 1981 yılına kadar 5741 - 5742 yıl geçmiş olduğu, Yahudilerce kabûl edilir.

Araplarda İslâmiyet'ten önce; yıllar, târihin ilk çağlarında olduğu gibi, önemli olayların ismi ile anılıyordu. Nitekim Kâbe'nin inşâsını târih başı kabûl etmişlerdi. Daha sonra vukûa gelen önemli olaylar, o yıllara isim oldu. Fil senesi, Zelzele senesi gibi. Bu hâl İslâmiyet'in kabûlünden sonra da devâm etmiştir. Mekke'den Medine'ye hicrete izin çıkan seneye «Senetü'l-Emr», Hz. Peygamber'in vedâ hacı yılına «Senetü'l Vedâ» denilmiştir.

Araplar senenin günlerini, Hz. İbrahim'den beri ay takviminin aylarına göre taksim etmişlerdir. Kolaylık olsun diye, yılın aylarını, teklerini çift, çiftlerini tek kabûl etmişlerdir. Buna göre birinci tek ay olan Muharrem otuz gün, ikinci çift ay Safer 29, üçüncü tek ay Rebiu'l-evvel 30 gün ilh... sayılmıştı.

Ay (Kamerî) takvimi aylarının adları: 1. Muharrem, 2. Safer, 3. Rebiu'levvel, 4. Rebiu'lahir, 5. Cuma'du'lûlâ, 6. Cuma'de'l-âhir, 7. Recep, 8. Şâban, 9. Ramazan, 10. Şevval, 11. Zi'l-kâde, 12. Zi'l-hicce'dir.

İslâmdan önce bu aylardan dördüne «Eşhurü'l-Hurüm» denirdi. Bunlar Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Recep aylarıdır. Eşhurü'l-Hurüm'ün tek bulunan Recep ayına «Ferd» bir-birini tâkib eden diğer üç aya «Serd» isimleri verilmişti. Bu aylarda her türlü harbe ve öldürmeye aslâ izin verilmezdi. Kâbe civârında av dâhi avlanmazdı. Yasaklara uymayanlar, şiddetle cezâlandırılırlardı. İslâmiyetin kabûlünden sonra da Eşhurü'l-Hurüm'e aynı şekilde hürmet edilmiştir.

Güneş takvimi ile ay takvimi arasındaki onbir günlük fark; zirâat, alış-veriş ve Eşhurü'l-Hurüm'ün mevsimlerini karıştırdığı için, İslâmiyet'ten önce Mekke'de Araplar, Yahudi takvimini taklid ederek, her üç senede bir, kendi tâbirleriyle bir boş ay ilâvesiyle onüç aylık bir yıl teşkilini âdet edinmişlerdi. Bu ameliye her üç yılda bir tekrarlanıyordu.

İslâmiyet'te ise takvim usûlü Kur'ân-ı Kerim'in şu âyeti ile kurulmuştur :

«Allâh'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allâh'a göre ayların sayısı onikidir. Bunlardan dördü hürmetli aylardır. Bu dosdoğru bir nizamdır. Öyleyse o aylar içinde kendinize yazık etmeyin...» (Tevbe/36).

Yine ayların zaman ölçü birimi olduğu şu âyetle beyan buyurulmaktadır :

«Ey Muhammed sana hilâl halindeki ayları sorarlar. De ki : Onlar insanların ve Hac vakitlerinin ölçüsüdür...» (Bakara/189).

Kamerî aylar Hz. Allâh'ın bu emr-i ilâhisine uyar görülmüş ve aynen kabûl edilerek Muharrem ayı birinci ay sayılmıştır. Aşağıda izâh edilecek olan Hicrî Târih'in başlangıcı da, hicretin vâki olduğu gün 20/Eylül/622 — 8/Rebiu'l-evvel/622 (Bâzı rivâyete göre 2 veyâ 12/Rebiu'l-evvel/622) değil, Hicret senesinin Muharrem ayının birinci günüdür.

HİCRÎ TAKVİM (HİCRÎ TÂRİH)

Müslümanlar tarafından Hz. Peygamberin Mekke'den Medine'ye hicreti başlangıç sayılmak sûretiyle tertiplenen takvime Hicri Takvim denir. Bu takvimde ayın hareketi esas tutulduğu için buna «Hicri-i Kamerî» veyâ «Sene-i Kameriyye» de denir.

Hicretin hakikî târihi hakkında değişik görüşler vardır. En çok şâyi olan fikre göre hicret, 8/Rebiu'l-evvel (20/Eylül/622) pazartesi günü vûkû bulmuştur. Bîrûni'ye göre Hz. Peygamber'in Medine'ye vâsıl oldukları gün, Yahudilerin Aşûre (Tevbe ve istiğfar) bayramlarını kutladıkları gün idi.

Hz. Peygamber'e, pazartesi gününü niçin mübârek saydığını sordukları zaman, şu cevabı vermiştir : «— O gün doğdum. O gün risâlete eriştim. Ve yine o gün hicret ettim.»

Vedâ haccı sırasındaki hutbede Hz. Peygamber : «İşte zaman şimdi Cenâb-ı Hakk'ın göklerle yeri halkettiği gündeki

hâl ve heyete döndü. Sene oniki aydır. Bunların dördü, eşhurû'l-hurümdür. Artık ne bu haram aylarda, ne de sayılarda bir yanlışlık var. Hac dahî bundan böyle, Zilhicce'dedir.» buyurdu.

Hicretin takvim başlangıcı olması Hz. Ömer'in halîfeliği dönemindeydir. Rivâyete göre Hz. Ömer, Beytül-mâl kalemlerini, kayıt defterlerini ve vergileri kurduktan sonra; târih tesbît etmediğinden bâzı zorluklarla karşılaşmıştır. Nitekim Birûnî tarafından nakledilen bir rivâyete göre, Yemen'de Hâkim olan Ebu Musa El-Eş'ari'nin, Hz. Ömer'e gönderdiği bir yazıda : «Hilâfet makâmından alınan yazılara târih konulmadığından, hangisinin evvel hangisinin sonra olduğu ve hangisinin hükmüyle amel lâzım geldiği bilinemediği cihetle» bu hâle bir çare bulunması isteniliyordu.

Bunun üzerine Hz. Ömer ashâbı toplayarak istişâre etmiştir. Yunan ve İran âdetleri tetkik edildikten sonra bir takvimin tesbîti kararlaştırılmıştır. Bâzı görüşler öne sürülmüş, bir kısmı «Peygamberimizin doğumunu takvime başlangıç sayalım» demişler. Fakat bu kesin olarak bilinemediği için vazgeçilmiş. Daha sonra, Hz. Ali, Peygamberin hicret zamânından itibaren hükümler olmağa başladığını ileri sürerek, bu önemli olayın takvime başlangıç kabûl edilmesini teklif etmiştir. Oy birliği ile benimsenen bu teklif kabûl edildiğinde, hicretin 17. senesi Kamerî Muharrem ayının birinci günü (Cuma), Jüliyen takviminin ise 639. senesi Temmuz ayının 16. gününe rastlıyordu.

Hicri-i Kameri de denilen müslüman takviminde bir yıl 354 gün ve 12 aydır. Her ayın birinci günü ile aydaki gün sayısının tesbîti müslüman astronomlarca özel bir müşâhade ile yapılır. Buna Arapçada «İçtimâ-i Neyyireyn» denir ki, bu güneşle ayın aynı doğru üzerine gelmelerine şarkılar tarafından verilen addır. Bir yılda oniki defâ vukûa geldiği için, her biri kamerî ayın birinci gününün başlangıcı sayılmıştır.

İçtimâ-i Neyyireyn zamânında ayın meyli güneşe nisbeten kuzeye bakarsa, o günün akşamı Rü'yet-i Hilâl (ayın görülmesi) mümkün olduğu için arabî ay 29 gün olur. Şâyet ayın meyli güneşe nisbeten güneye bakarsa, o günü akşamı Rü'yet-i Hilâl (ayın görülmesi) mümkün olmadığından, için-

de bulunulan ay 30 gün kabûl edilir. Çünkü ertesi günü ayın birinci günü olamaz. Ramazan ayının bâzan 29 bâzan 30 gün çekmesi bu sebeptendir.

Yine İslâm astronomlarınca, içtimâ-i neyyireynin, öğleden evvel (zevalden evvel) vukû bulduğu günün akşamı Rü'yet-i Hilâl (ayın görülmesi) mümkün olacağı kabûl olunarak, bu imkâna kat'iyet vermek için ay ile güneşin gurupları mukâyese edilir. Eğer ayın gurûbu güneşinkini yarım saati aşarsa ertesi gün gurre (ayın birinci günü) itibar edilir. Kameri (ay) takvimlerinde arabî ayların birinci günleri hep böyle tâyin olunur.

Bugün İslâm âleminde mukaddes sayılan dinî bayramlar, gün ve geceler Hicrî Takvim esâsına göre düzenlenmiştir. Birçok İslâm ülkesinde ise Milâdî Takvim kullanılmaktadır. Kameri Takvimin dâimâ onbir gün önce gelmesi sebebiyle bu mukaddes gün ve geceler, milâdî takvimdeki yerleri değiştiği için muntazam tâkib edilememekte, çoğu zaman unutulmaktadır. Hatırlatmaya vesile olur ümidiyle, bu mukaddes gün ve geceleri Kamerî Takvimdeki yerleri ile sunuyoruz :

Aylar	Kutsal gün ve geceler
1. Muharrem	1. günü İslâmî Hicrî Takvim Yılbaşı
»	10. günü Aşure
2. Safer	
3. Rebiu'l-evvel	12. gecesi Mevlid Kandili
4. Rebiu'l-âhir	
5. Cemaziye'l-evvel	
6. Cemaziye'l-âhir	
7. Recep	İlk Cuma gecesi Regâib Kandili
»	26 - 27. gecesi Miraç Kandili
8. Şaban	14 - 15. gecesi Berat Kandili
9. Ramazan	1. günü Oruç
»	26 - 27. gecesi Kadir Gecesi
10. Şevval	1 - 3. günleri Ramazan Bayramı
11. Zilkâde	
12. Zilhicce	10 - 13. günleri Kurban Bayramı

Birinci bölümde Güneş Takvimi konusu açıklanırken, hıristiyan dünyânın, toplumların dinî heyecanlarını dâimâ uyanık tutmak için, hiçbir ilmî ve dinî esâsa dayanmayan bir takım kutsal gün ve geceleri (yortuları) nasıl âdet haline getirdiklerini, bâtil inanışları dinî çıkarları için nasıl an'aneleştirip, mukaddes günler, yortular, karnavallar adıyla kutlamakta olduklarını görmüştük.

Yeryüzünü tevhid güneşi ile aydınlatmış ve insanlığa hak ve hürriyetin şerefli yolunu göstermiş, mübârek dinimiz İslâmın, târihi gerçeklere dayanan bu kutsal gün ve geceleri ise, bu takvim farklılıkları yüzünden lâıyk olduğu ehemmiyete erişememektedir. Aslında bu mübârek gün ve geceleri Hicret'in 1401. yılında, insanları tekrar bir araya getirip İlâ-yı Keli-metu'llah'a yöneltecek kaçınılmaz bir fırsat saymalıyız.

III. BÖLÜM

HIRİSTİYAN DÜNYÂ DIŞINDA

VE

TÜRKLER'DE TAKVİM

Avrupa Orta-Çağ'ın karanlığında yüzerken Asya ve Amerika'da astronomi ilminin çok geliştiğini görüyoruz. Müslüman bir Türk bilgini olan Birûnî, daha XI. asırda, dünyânın ve gezegenlerin hem kendi eksenleri, hem de güneş etrâfında döndüklerini açıklıyordu. Hâlbuki Avrupa'da XVI. yüzyılda Kopernik, dünyânın güneş etrâfında döndüğünü anlamış, amma bu teorisini açıklamaya cesâret edemeyerek yıllarca beklemişti. XVII. yüzyılda Galile, «Dünyâ dönüyor» dediği için afaroz ve mahkûm ediliyordu.

Orta-Çağ'da Avrupa cehâlet ve taassubu ile gerçekleri göremezken, Amerika'da yaşayan yerli halk, Mayalar, o gün için dünyânın en doğru takvimini yapmışlardı. Mayalar gibi Aztekler'de güneşe taptıkları için, dinlerinin icâbı gökyüzü cisimlerini inceleyerek büyük gelişmeler kaydetmişlerdir. Nitekim onların takvimine göre bir yıl 365 gündü. Yirmi günden

meydana gelmiş 18 ay vardı. Ayrıca yılın uğursuz günleri sayıldığı için beş günü boş bırakmışlardı. Yüz milyonlarca yılı içine alan takvimlerini, bir mukaddes kitap gibi kabûl ediyorlardı. Tapınaklarını, Rasathâneleri andıran piramidler şeklinde inşâ ederlerdi. Buralarda gözlerini gök yüzünden ayırmayan, her şeyi yukarıdan gelecek ilâhlardan bekleyen ve mükemmel takvimler yapan Mayalar'ın, Aztekler'in bu başarılarını, İsviçreli yazar Eric Von Daniken, onların uzaydan gelen yabancılarla ilişki kurmuş olabilecekleri ihtimâline bağlıyor.

Türkler târihin ayrı ayrı devirlerinde, çeşitli devlet isimleri altında, çeşitli kültürlere sâhip olmuşlar ve medeniyetler kurmuşlardır.

İslâmiyeti kabulden önce Orta Asya'da yaşayan Türkler bu devirlerde, güneş yıllarını esas alan, tamâmen kendilerine has bir takvim kullanıyorlardı. Büyük Türk bilgini Kaşgarlı Mahmud'un Divân-ı Lügat-i't-Türk'ünde bu takvim hakkında geniş bilgiler bulmaktayız.

«On İki Hayvanlı Türk Takvimi» yılları sayı ile değil, hayvan isimleriyle tesbît eden milli bir takvim idi. Ortaasya'da yaşayan Moğol, Hint ve Çinliler de bu takvimi kullanmışlardır. Bâzılarının iddialarına göre Türklere has oniki hayvanlı takvim, Çin, Hint ve Moğollar'dan Türklere geçmiştir. Son zamanlarda yapılan ilmi incelemeler ise bu iddianın aksine, Hint, Çin ve Moğolların bu takvimi Türklerden aldıklarını doğrulamaktadır.

Millî karakter arzeden bu takvimin, İslâmiyet'in kabûlünden sonra da, yer yer birçok Türk devlet ve topluluklarında kullanıldığı görülür. Burada da zaman oniki ay olup, altmış yılda devir yapar. Yıllar sayıyla değil, hayvan isimleriyle belirlenir. Kaşgarlı Mahmud'a göre yıllar şöyle sıralanır :

- 1 — Sıçan (Sığgan) yılı «Uluğ Bey'e göre (Kesku)» yılı.
- 2 — Öküz (Ud) yılı, 3 — Pars (Pars) yılı, 4 — Tavşan (Tavışgan) yılı, 5 — Timsah (Nek) yılı «Uluğ Bey ve Birûnî'ye göre (Lu-Ejder) yılı, 6 — Yılan (Yılan) yılı, 7 — At (Yund) yılı, 8 — Koyun (Koy) yılı, 9 — Maymun (Biçin) yılı, 10 — Tavuk (Takagu) yılı, 11 — Köpek (İt) yılı, 12 — Domuz (Tonguz) yılı.

Bu takvimde bir gün (geceli - gündüzlü) oniki eşit bölüme ayrılır. Bunların her birine «Çağ» adı verilir. Çağ iki saatlik bir zamâna karşılıktır. Bir çağ sekiz «Geh» (Keh)e ayrılır. Ayrıca günü on bin kısma ayırarak her bir kısmına «Feng-Fen» adı verilen bir takvim daha vardır. Bu hesapta çağ 8333/10 feng eder. Bir feng günümüz zaman ölçüsüyle 8,64 saniyedir.

Oniki hayvanlı Türk takviminde yılbaşının hangi gün olduğu kesin olarak belirtilmemesine rağmen, Ocak ya da Şubat ayı içinde olduğu sanılmaktadır.

Yine bu takvime göre bir yıl oniki bölüme ayrılır. Bunların herbirine «Ay» denilir. Göktürk, Uygur, Moğol ve biraz farkla Tuna Bulgarlarına âit belgelerde kullanılan aylar, sayılara göre şöyle adlandırılır :

1 — Aram - ay, 2 — İkinci (İkinci) - ay, 3 — Üçünç - ay, 4 — Törtünç - ay, 5 — Beşinç - ay, 6 — Altınç - ay, 7 — Yedinç - ay, 8 — Sekizinç - ay, 9 — Tokuzunç - ay, 10 — Onunç - ay, 11 — Bir yiğirminç - ay, 12 — Çaksaput - ay.

Bu takvimde haftanın günlerinin ismi olmayıp, sayı ile adlandırılmaktadır. Meselâ Timsah yılı 8. ay 15. gün gibi.

İslâmiyeti gönül rızâsı ile, baskısız kabûl eden Türkler, İslâmî arap harfleri yanında, onun kültür müesseselerini de benimsemişler, daha sonra kendi dehâ ve zevkleri ile onları geliştirerek, dünyâ kültür ve medeniyetine büyük katkılarda bulunmuşlardır. Bu sebeple Türkler ilmin diğer dallarında olduğu gibi, astronomide de çağ açan buluşlar yapmışlar, modern rasathâneler kurmuşlardır. Batılıların yüzlerce yıl ders kitabı olarak okuyacakları eserler, İslâmiyet'in kabûlünden sonra kaleme alınmıştır.

Batılı târihçiler, Müslüman - Türk bilginlerinin özellikle astronomideki bu üstün başarılarını, İslâm dîninin ilim öğrenmeyi teşvik edişinde, araştırmayı emredişinde ve Kur'ân-ı Kerim'deki âyetlerin insanları semâyı da incelemeye dâvet edişinde buluyorlar :

Kur'an'da: «Bu insanlar devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yerin nasıl yaratıldığına bir bakmazlar mı?» (Gâsiye/18-20) buyurulmaktadır.

Astronomi müslümanlar için dini bir anlam da taşıyordu. Çünkü güneşin, ayın ve yıldızların yaradılışları, seyir ve hareketleri Allâh'ın mutlak kudretinin açık bir deliliydi. Nitekim Kur'an'da :

«Gece ile gündüz, Güneş ile Ay Allâh'ın âyetlerindendir. Güneşe ve aya secde etmeyin. Eğer Allâh'a kulluk etmek istiyorsanız bunları yaradana secde edin.» (Fussilet/37).

«Gökte burçlar yaradan, onların içinde bir çerağ (güneş) ve nurlu bir ay barındıran Allâh'ın şânı ne yücedir.» Furkan/61)

«Andolsun ki, biz gökte burçlar yarattık. Onları, ibretle temâsâ edenler için süsledik.» (Hicr/16)

«Güneş de kendi yörüngesinde yürüyüp gitmektedir. Bu mutlak gâlip ve hakkıyla bilen Allâh'ın takdiridir.» (Yasin/38)

«Ne güneşin aya yetişmesi mümkün olur, ne de gece gündüzü geçer. (Güneş, ay ve yıldızlar) Bir yörüngede yürürler.» (Yasin/40) buyurulur.

İnsanlık yıldızlar ilmi sâyesinde, Allâh'ın bir olduğunu, eşsiz büyüklüğünü, sonsuz gücünü, eserinin büyüklüğünü kavrayabiliyor.

Batı dünyası ve bilhassa Avrupa, Orta-Çağ'da kilisenin taassubu ve papazlarının cehâleti yüzünden, yıldız falcılığına (Müneccimlik) büyük değer verip, onu saraylarda ve halk arasında yaygınlaştırmışlardı.

Bu sırada Asya'da büyük ve gerçek bilginler, yıldız falcılarına karşı savaş açmışlardı. Yusuf Herevî adlı büyük astronomi bilgini «Astrolojik hilelere dâir» eseriyle yıldız falcılarını yerdi. Meşhur Türk filozofu İbn-i Sinâ ise, hükümdarlardan yıldız falının yasaklanmasını istedi. Çağının en büyük astronomu olan Türk bilgini Bîrûnî, müneccimler için :

«Bunlar çılgınlıkları ve ilmi olmayan metotları ile halka karşı kusur işliyorlar... Bunlar, astronomlara ve matematikçilere karşı halkta şüphe uyandıran şeylerdir. İlmî öğrenim-

den azıcık nasibini almış bir kimse üzerinde hiçbir tesir yapamadıklarını biliyorlar amma, yine de ilmî öğrenimi halkın gözünden düşürmeğe çalışıyorlar...» diyordu.

Bu mücâdele semeresini vermiş, büyük şehirlerde fal bakan müneccimler ortadan çekilmiş, yıldız falcılığı Asya'da câhil kitlelere hitâb eden şarlatanların elinde kalmıştır.

Orta-Çağ, Batı Dünyâsı'nın; deneme ve inceleme yapıp, ilmî deliller ortaya koymaktan âciz olduğu bir devirdi. Hâlbuki Asya'da, bilhassa müslüman Türkler arasında yetişen Birûnî, Nasreddin-i Tûsî, Ulug Bey, Ali Kuşçu gibi, büyük astronomlar birçok buluş, keşif ve icadlarıyla Batılı astronomlara rehberlik ettiler.

Bugün, Batılı bilginler de onların astronomiye yaptıkları bu büyük hizmetlerini şükranla anıyor ve yeni Ay Haritasında Ay'ın önemli bölgelerine onların adlarını vererek kadirşinaslıklarını göstermiş bulunuyorlar.

973 yılında Türkistan'ın Hive şehrinde doğan Birûnî, İbn-i Sinâ ve Samet El-Hâkim gibi zamânın en büyük bilginlerinden ders alarak yetişmişti. Çeşitli sâhalarda 113'ten fazla eseri olan Birûnî, geometri ve trigonometride de büyük başarılar elde etti. Kendine has metotlarla ve yine kendi yaptığı âletlerle madenlerin özgül ağırlığını buldu. Fakat en büyük başarısı astronomi alanındadır.

Dünyâ çekirdeğinin çapı, bugün en hassas âletlerle yapılan ölçmelere göre 6353,4 km.'dir. Hâlbuki Birûnî'nin bin yılında kendi yaptığı âletlerle bulduğu rakkam 6338,8 km.'dir. O günün şartları ve âletleriyle elde edilen neticedeki 15 km.'lik bir yanılma, O'nun dehâsını ve bilgisinin derecesini çok iyi göstermektedir.

995 yılında Dünyâ'nın meylini (Ekliptik eğilimini) de ölçmüş ve bunu 23 d. 27 sn. olarak bulmuştu. Günümüzün modern âletlerine göre bu eğilim 23 d. 26 sn. 7 sl.'dir. On asır önce basit âletleriyle dünyânın eğilimini bir sâniyeden az bir farkla bulması bu sâhadaki büyüklüğünün açık delilidir.

Birûnî'ye göre gündüz ve gece değişikliğini yapan, güneş değildi. Aksine kendi eksenini etrâfında dönen ve gezegenlerle birlikte güneşin etrâfını da dolaşan dünyâ idi. Dünyâ geze-

genlerle birlikte yer değiştirmekte güneşin etrâfında bir devir tamamlamaktaydı. Kopernik'ten 500 yıl önce yapılan bu açıklama, o zaman, evrene âit eski görüşleri tamâmen sarsmıştı.

Celâli lâkabı ile tanınan Selçuklu hükümdârı Melikşah, Ömer Hayyam ve arkadaşlarına Nişabur'da büyük bir rasat-hâne kurdu. Ömer Hayyam ile Necip Vâsîti gibi o devrin büyük astronomları burada yaptıkları çalışmalar sonunda yeni bir takvim meydana getirdiler. Adına da Melikşah'ın lâkabına izâfeten Celâli Takvimi denildi.

Celâli Takvimi, dünyânın güneş etrâfında dönmesi esâsına dayanıyordu. Bir yıl 365, 1/4 gün ve 12 ay olarak kabûl edilmmişti. Melikşah'ın hayatta olduğu sürece kullanılan bu takvim onun ölümünden sonra terkedildi. Terkediliş sebebi, bu yeni takvimin başlangıcının Hicret'ten itibâren hesap edilmemiş olmasıdır.

Hindistan'da kurulan Türk devletlerinde, Gazan Han devrinde Celâli Takvimi'nde bâzı değişiklikler yapılarak bir takvim meydana getirildi. Adına «İlhanlı Takvimi» denildi. Yılbaşısı Nevruz olan ve Afganistan'da da kullanılan bu takvim, daha sonra yeniden düzenlenip, 1925 yılında İran'da millî takvim olarak kabûl edildi.

Osmanlı İmparatorluğunda XVII. asrın sonlarına kadar bütün İslâm devletlerinde olduğu gibi, resmî olarak yalnız Hicrî Takvim kullanılmıştır. Buna Hicrî - Kamerî takvim de denilirdi.

Zamanla, kullanılan bu takvim neticesi, devletin gelir ve giderleri arasında denge bozuldu. Çünkü Öşür denilen zirâî gelir vergisi, Güneş takvimine göre mevsimden mevsime alınıyor. Gider denilen ödemeler (maaş, ücret, masraflar, v.s.)

Ay takvimine (Hicrî) göre oluyordu. Bu açığı kapatmak ve mâlî dengeyi sağlamak düşüncesiyle resmî muâmelelerde hicrî târih (takvim) yerine, güneş esâsına dayanan târih (takvim) kullanılmağa başlanmıştır.

İlk defâ H. 1087 (M. 1676)'da yapılan karma bir Hicrî-Şemsi yıl kullanılmağa başlandı. Ancak meydana gelen karışıklıklar sebebi ile bu teşebbüsten vaz geçilmiştir.

Nihayet I. Mahmud zamânında Defterdar (Mâliye Bakanı) Âtîf Efendi'nin gösterdiği gerekçe üzerine H. 1152/M. 1739) da adına Mâli Târih denilen ve yılbaşı bir Martta başlayıp güneş târihini esas alan — bu sebeple Rûmî târih de denilir — takvim kullanılmağa başlanmıştır. Daha sonra bu Rûmî târihin Defterdar Moralı Osman Efendi'nin yaptığı düzeltmelerle H. 1205 (M. 1791) yılından itibaren tatbik sâhası genişletilmiştir.

H. 1255 (M. 1839)'dan sonra bütün resmî ve mâlî kayıtlar için Mâli (Rûmî) yıl kullanılmağa başlanmıştır. Milâdî yıl ile Mâli yıl arasında 584 yıllık bir eksiklik olduğu gibi, aylar arasında da 13 günlük bir fark vardır. Rûmî (Mâli) yıla 584 yıl ilâve edilerek milâdî yıl, milâdî yıldan 584 yıl çıkarılarak rûmî yıl bulunabilir.

Adından da anlaşılacağı üzere, mâlî işler münâsebetiyle kullanılmağa başlanan bu târihten sonra, hicrî târih bırakılmış değildir. Resmî kâğıtlarda ikisi birden kullanıldığı gibi, şâirler tarafından doğum, ölüm, rütbe v.s. vesilelerle düşürülen târihler hep hicrî sene esâsına dayanıyordu.

Fakat bâzı resmî dâirelerce (Nüfus müdürlüğü gibi) verilen yazılarda, bâzan hicrî bâzan rûmî târihler kullanıldığı için karışıklıklar doğuyordu. Bu karışıklıklar Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarına kadar devâm etmiştir. Nihâyet 1332 Rûmî yılının 8 Şubatında (8/Şubat/1916) çıkarılan 125 numaralı kânunla: «Hicrî-Kamerî târih eskisi gibi kullanılmak şartı ile, Osmanlı devletinin resmî işlemlerinde takvim başlangıcı müstesnâ olmak üzere «Takvim-i Garbî» kabûl olunmuş.» Böylece 1332 yılı Şubatının 16. günü 1333 yılı Martının 1. günü sayılarak Jüliyen takvimine göre yürüyen Mâli (Rû-

mî) yıl ile Gregoriyen takvimine göre yürüyen Milâdî yıl arasındaki gün farkı kaldırılmıştır.

İmparatorluk döneminde Yılbaşı törenlerinin ilki, yabancılar tarafından düzenlenmiştir. Pâdişah II. Mahmud zamânında 1829'da İstanbul'u ziyâret eden bir İngiliz harp gemisinde, İngilizler tarafından hazırlanan yılbaşı törenlerine Osmanlı Devlet erkânı da dâvet edilmiş. Pâdişah'tan izin alan vükelâ ve vüzerâ, önce yatsı namazını edâ etmiş, sonra da sabaha kadar gemide eğlenmiştir.

Yine 1856'da İstanbul'daki Fransız büyükelçisi, elçilik binâsında tertiplemediği bir ocak yılbaşı şenliğine, zamânın pâdişâhı Abdülmecid'i de dâvet etmiş. Pâdişah bu dâveti kabul ederek yılbaşı törenlerine katılmıştır.

Yukarıda yapılan açıklamalarla resmi târihler ve takvimler hakkında genel bilgi sunmaya çalıştık. Bunun dışında halk arasında tecrübe ve gözlemler sonucu elde edilip kullanılan, zamanla ilgili, takvim tâbirler ve an'aneler vardır.

Halk, her ne kadar bir yılı 12 ay ve dört mevsim olarak kabul etmişse de, pratikte bir yılı iki bölüme ayırmıştır. Birine Ruz-i Hızır (Hızır günleri) diğere Ruz-i Kasım (Kasım günleri) demiştir. Bu tâbirler bilhassa vâde ve taksitler için kullanılırdı. Yapılan alışverişler ve edilen yardımlar için Hıdırellezden Kasıma, yâhut Kasımdan Hıdırelleze kadar vâde konulurdu.

Halkın Hıdırellez (Hızır ile İlyas'ın buluştukları gün) dediği Hızır günleri 6 Mayısta başlayıp 7 Kasıma kadar süren 186 gündür. Bu günler arasındaki önemli iklim olaylarını şöyle sıralayabiliriz :

6 Mayıs — Hıdırellez — Baharın gelişi. 16 Mayıs — Filiz koparan fırtınası. 21 Mayıs — Ülker fırtınası. 3 Haziran — Filiz kıran fırtınası. 21 Haziran — Gün dönümü fırtınası, 8 Temmuz — Çardak fırtınası. 25 Temmuz — Kara erik fırtınası. 1-8 Ağustos — Eyyâm-ı Bahur (En sıcak günler). 28

Ağustos — Mührican fırtınası. 31 Ağustos — Mercan fırtınası. 30 Eylül — Turna geçimi fırtınası. 2 Ekim — Kuş geçimi fırtınası. 5-8 Ekim — Koç katımı fırtınası. 11 Ekim — Yaprak dökümü fırtınası. 14 Ekim — Meryem Ana fırtınası. 19 Ekim — Bağ bozumu fırtınası. 27 Ekim — Balık fırtınası.

Ekim ayında pastırma yazı diye anılan ılık günler de vardır.

Yine halk tarafından Kasım günleri diye adlandırılan bölüm 8 Kasım'da başlayıp 5 Mayıs'ta sona erer ve 179 gün sürer. Bu günler arasındaki önemli iklim olayları da şunlardır :

21 Aralık - 31 Ocak arasındaki 40 gün «Zemheri» olup buna «Erbain»de denir.

1 Şubat - 21 Mart arasındaki elli güne «Hamsin» denir. En soğuk kış günleri bu doksan gün olarak bilinir. 20 Şubatta — Birinci Cemre havaya, 27 Şubatta — İkinci Cemre suya, 6 Martta — Üçüncü Cemre toprağa düşer. Cemre hava, su ve karaların ısınmağa başladığının işâretidir.

Bu bölümdeki sayılı soğuklar :

11-17 Mart arası : Berde'l-Acuz (Kocakarı soğuğu). 22 Mart — Mart dokuzu da denir. 23 Mart — Koz kavuran fırtınası. 25 Mart — Çaylak fırtınası. 20-25 Nisan — Sitte-i Sevir soğuşudur.

Anadolumuzda bilhassa kadınlar arasında yılın oniki ayı daha çok şu isimlerle tanınırdı :

1. Ay Aşure (Muharrem), 2. Ay Sefer (Safer), 3. Ay Büyük Mevlid (Rebiu'levvel), 4. Ay Küçük Mevlid (Rebiu'l-ahir), 5. Ay Büyük tevbe (Cemaziye'l evvel), 6. Ay Küçük tevbe (Cemaziye'l ahir), 7. Ay Recep (Recep), 8. Ay Şaban (Şaban), 9. Ay Ramazan (Ramazan), 10. Ay Şeker Bayramı (Şevval), 11. Ay Aralık (Zilhicce), 12. Ay Kurban Bayramı (Zilkâde).

Yine Hicrî (Kamerî) senelerin yılbaşı ve ilk ayı olan Muharrem'in girişi dolayısıyla, şâirler tarafından yazılıp büyüklere sunulan özel şiirlere Muharremiye denirdi. Bu şiirler medh ü senâ (övme) ile berâber «Tebrik ve tevrih-i sal (se-

neyi ebcet hesâbıyla gösterme)» ihtivâ ederdi. Eski şâirlerin divanlarının hepsinde muharremiyeler vardır.

Osmanlı İmparatorluğunda yeni yılın girişi dolayısıyla, muharrem ayı başında devlet ricâli saraya giderek pâdişâha tebriklerini sunarlardı. Pâdişah tarafından verilen atıyyeye (hediye, bahşış) de «Muharremiye» denirdi. Muharremiye vermek yalnız pâdişâha âit olmayıp, bütün büyükler tarafından ve dostlar arasında da verilirdi. Yeni yılın ilk günü alınacak Muharremiye’de bereket olduğuna inanılır. O bahşış bir yıl boyunca kesede veyâ cüzdanda muhâfaza edilirdi.

Türkiye Cumhûriyeti’nin ilk yıllarında yukarıda açıkla-
dığımız Hicrî, Rûmî ve Milâdî tarihler kullanılmıştı.

Atatürk’ün rehberliğinde, yurt çapında girişilen inkılâp hamleleri yanında, takvim yönünden doğabilecek karışıklıklar ortadan kaldırmak düşüncesiyle, 26/Aralık/1925 (26/Birinci Kânun/1341) târihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi, kabûl ettiği 698 sayılı kânunla «Türkiye Cumhûriyeti dâhilinde, resmî devlet takviminde târih mebdei olarak, beynelmilel takvim mebdeini temel almış ve böylece «1341 senesi aralık 31. gününün tâkib eden günü 1926 senesi ocak ayı birinci günü» yapmıştır.

Resmî devlet takvimi bu olmakla berâber Bütçe Yılı dediğimiz Mâlî sene başı önceleri 14/Ocak/1926 târîhli Muhasebe-i Umûmiye Kânûnu ile bir Haziran olarak kabûl edilmişti. Bir süre sonra doğan güçlükler sebebiyle, 1/Ocak/1946 târihinden itibaren Mâlî yılın da, takvim yılı ile berâber yürütülmesi kararlaştırılmıştır.

Ancak Büyük Millet Meclisi’nde yapılan bütçe görüşmelerinin doğurduğu güçlükler sebebiyle, Mâlî yıl başının tekrar Mart ayına alınması zarûreti doğmuştur.

Bu sebeple 1/Mart/1950 târihinden itibaren bütçe yılının bir Marta alınmasına dâir 5419 sayılı kânun 2/6/1949 târihinde kabûl edilmiştir.

Bibliyografya

- 1 — Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meal), Ankara — 1973
- 2 — İslâm Ansiklopedisi, İst. — 1964
- 3 — Meydan Larousse, İst. — 1971-1973
- 4 — Yeni Hayat Ansiklopedisi, İst. — 1973
- 5 — Ferit Devellioğlu; Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügât, Ank. — 1962
- 6 — Mehmet Zeki Pakalın; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İst. — 1971
- 7 — Nevzat Yüksel; Konularına göre Kur'an-ı Kerim fihristi, Ank. — 1980
- 8 — Mahmudü'l Kaşgâri; Divânü Lügat-it Türk, Terc. Besim Atalay, İst. — 1332 (Bilhassa birinci cilt)
- 9 — Osman Turan; Oniki hayvanlı Türk Takvimi, İst. — 1941
- 10 — Kâtip Çelebi; Takvimü't-Tevârih, İst. — 1146
- 11 — A. Cevdet Paşa; Takvimü'l Edvar, İst. — 1287
- 12 — Refik Özdek; Uzak Ansiklopedisi, İst. — 1980

Makaaleler :

- Prof. Dr. Neşet Çağatay; Eski Çağlardan Bu Yana Zaman Ölçümü ve Takvimi, İlahiyat Fak. Dergisi, Cilt : 22, Ank. — 1978
- Dr. Mehmet Şeker; Hierî 15. Yüzyıla Girildi Mi? Nesil dergisi, Ağustos-Eylül — 1980
- Şerefeddin; Türk Takvimi ile ilgili takvimi bâzı âdetler, Millî Tetebbüler Mecmûası 2. cilt, 5. sayı, İst. — 1331
- Prof. Dr. Muhammed Hamidullah; İslâmiyette niçin ay takvimi kullanılır? İslâm Düşüncesi, Sayı: 1 Mart/1967 — İst.
- Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu; Târih ve Takvim, Tercüman gazetesi 4/Ocak/1972
- Lütfi Göker; Nâsirüddin-i Tûsî ve Merâğa Rasathânesi, Millî Kültür, Cilt: 1, Sayı: 6, İst. — 1977
- Beyrûnî, Millî Kültür, C. 1, Sayı/9, İst. — 1977
- Takiyüddinü'r-Râsîd ve İstanbul Rasathânesi, Millî Kültür, C. 1, Sayı: 11, İst. — 1977
- Niçin Hierî-Kamerî Takvim? Nesil, Ekim-Kasım/1979 — İst.
- Göktürklerin Hayvan Takvimi, Yıllar Boyu Tarih Mecmûası, Sayı: 3, Mart/1981 — İst.

ELE ALINAN MEVZULAR AÇISINDAN TANZİMAT SONRASI EDEBİYATINDA TEVHİD VE MÜNÂCÂT

Necat BİRİNCİ

Tevhid ve münâcât Divan edebiyâtında dinî şiirlerin başında gelir ve mühim yer tutar. Şekil itibâriyle herhangi bir nazım şekline bağlı değildir. Divanların tertip tarzına veya her konudaki eserlerin mukaddimelerine bağlı olarak eski edebiyâtımızda mühim bir yer tutan tevhid ve münâcâtların hem değişik nazım şekillerinde, hem de nesir sâhasında pek çok örnekleri vardır. Sinan Paşa'nın *Tazarrunâme'si* bu konuda, nesir sâhasında yazılmış eserlerin başında gelir. Nazım sâhasında ise kasideler birinci sırayı alır. Ancak mesnevî, terkib-i bend, tercî-i bend, gazel, kıt'a ve rubâi gibi nazım şekilleriyle olan, tevhid ve münâcâtlar da az değildir.

Divan edebiyâtındaki tevhidleri inceleyen merhum Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan¹ bunları, ihtivâ ettikleri «madde»lere göre

1. Zâhiri şeriate bağlı olanlar,
2. Tasavvuf düşüncesi esas alınarak yazılanlar olmak üzere iki ana gruba ayırır.

1 Dr. Ali Nihad Tarlan, *Divan edebiyâtında Tevhidler*, I. IV. İstanbul, 1936.

1. Zâhiri şeriate bağlı olan "tevhid, Tanrı'nın zat, sıfat ve e'âlinden bahseder. Bu bahisleri müslümanlık esasları içinde tedkik eden ilme «kelâm» ilmi denir. «Kelâm» ilminin bu bahisleri Dîvan edebiyâtı ile bu edebiyâta tevhid şekil ve mevzûunu veren İran edebiyâtında tamâmiyle vardır.,, der. Tevhid mevzûunu Dîvan edebiyâtına İran edebiyâtından geldiğini belirten muharrir, «kelâm» ilminin, ilmî insicâmını ve ispat tarzını, şiir çerçevesi içinde, vezin, kafiye, ve edebî san'at zarûret ve endîşesinden dolayı kaybettiğini, bu ilmin bahislerinin, her biri müstakil bir madde teşkil etmek üzere beyitlere dağılmış olduğunu ifâde eder.

Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan bir tevhidi üç esaslı kısma ayırır:

Birinci kısımda Tanrı'nın selbî ve sübûtî sıfatlarından bahsedilir. Bu kısım çoğunlukla didaktik hüviyet taşır. Lirikme rastlanmaz.

İkinci kısım da sübûtî sıfatlarından kudretin kâinattaki tecelli şekilleri yer alır.

Üçüncü kısım ise münâcâttır. Bu bölümde çoğunlukla beşerî acz, korku ve heyecânın ifâdesi söz konusudur.

2. Tasavvuf esaslarına bağlı olarak yazılmış tevhidler, tasavvuf, bir hal ve neşve, özel bir duyuş ve görüş tarzı olduğu için zâhiri şeriate göre yazılmış tevhidlerden tamâmiyle ayrılırlar. Bu şiirler ancak tasavvuf görüş ve duyuş sistemine vâkıf olunmak suretiyle açıklanabilir².

Dîvan edebiyâtına âit tevhidlerde, Allâh'ın selbî ve sübûtî sıfatlarını belirtmek, Allâh'ın kudretinin kâinatta tecelli şeklini ifâde etmek için kullanılan malzeme çok çeşitli ve zengindir. Eskiler Tanrı'nın kudretini gösterebilmek için teferruata gitmişler, onu, kâinattaki binbir tecellisi içinde duyurmaya çalışmışlardır.

Tevhidlerde Allâh'ın zat ve sıfatı, kadim ve bâki oluşu, (evvel ve âhir onun var olduğu), vâcibü'l-vücûd oluşu, yaratı-

2 Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan XV-XIX. asırlar arasında tasavvuf esaslarına göre yazılmış Şeyhî, Fuzûlî, Rûhî, Cevrî, Niyâzî Mısırî, Âli, Sâmî, ve Yenîşehirli Avnî'ye âti tevhidleri, ifâde ettikleri husûsî görüş ve duyuş açısından açıklamıştır : (Dîvan edebiyâtında tevhidler IV, İstanbul 1936, 50 s.)

cılıkta ortağı bulunmadığı, mahlûkundan ayrı oluşu, yaratılmışların fânî ve ona muhtaç bulunduğu, Tanrı'nın kuvvetinin Cemâl ve Celâl sûretinde tecellî ettiği anlatılırken, başta nebâtât âlemi olmak üzere yeryüzü ile ilgili sayısız varlık ve peygamberler târihi ile ilgili pek çok isim geniş şekilde yer alır. Ancak bu zengin malzeme kadrosu içinde kozmik âleme âit bâzı unsurlar, o da zihni bir mânâ içinde olmak üzere, pek az bir yer tutar.

Tanzîmat sonrası edebiyâtında da tevhid yazma geleneğinin, hem Divan edebiyâtını devâm ettiren şâirlerde ve hem de bu edebiyâta karşı çıkan Şinâsi³, Ziyâ Paşa⁴, Abdülhak Hâmid⁵, Recâizâde Mahmud Ekrem⁶ ile Muallim Nâci⁷ ve bu son üçünün tesiri altında eser veren Menemenlizâde Mehmed Tâhir⁸ gibi şâirlerle, bu devre âit başka bâzı san'atkarlarda devâm ettiğini görüyoruz. Ancak bu devrede yazılan tevhid veyâ münâcâtların muhtevâlarının eskilerle aynı olduğu söylenemez. Bâzı duygu ve düşüncelerle bunları ihtivâ eden bâzı unsurlar devâm etmekle berâber, Tanzîmat'ın getirdiği yeni hayat görüşü ve yaklaşılan medeniyet dâiresine bağlı olarak şiire pek çok yeni duygu ve fikirle birlikte pek çok yeni unsur da girmiştir.

Hocam Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Şinâsi'nin Münâcât'ı ve diğer bâzı manzûmeleri ile şiirimizde başlattığı değişmeyi geniş bir şekilde incelemiştir. Kaplan bilhassa Münâcât'ı işlerken, eski tevhidlerin ihtivâ ettiği maddelerle, şiirimize de, Divan edebiyâtından ayrı, yeni bir yol açan şâirin bu eserde ele

3 Münâcât, *Divan-ı Şinâsi*, İstanbul 1310, s. 5, İlâhi, s. 8, Tehlil, s. 9.

4 Tevhid, *Eş'âr-ı Ziyâ*, İstanbul 1929, s. 5-6.

5 Münâcât, *Hazine-i evrak*, nr. 18, 1298, s. 248.

6 Tevhid, *Nağme-i seher*, İstanbul 1288, s. 5; Tevhid, *Hazine-i evrak*, nr. 18, İstanbul 1297, s. 280-282. (Aynı eser bk. *Zemzeme II*, İstanbul 1300, s. 7-11); Tevhid, *Zemzeme I*, İstanbul 1305, s. 7-10.

7 Tevhid, *Âfak*, nr. 3, 20 Kânûmsânî 1299 (1 Şubat 1884), s. 56; *Sünbûle*, İstanbul 1307, s. 3.

8 Vahdâniyet-i Rabbâniye, *Mir'ât-ı âlem*, nr. 7, 29 Mayıs 1882, s. 101, Tevhid, *Güneş*, nr. 3, s. 105-108, Tevhid-i tefekkürâne, *Gayret*, nr. 7, 14 Şubat 1301 (26 Şubat 1886), s. 27-27

aldığı unsurlar arasındaki farkları işâret ederek, kültürümüze yeni gelen hususları belirtmiştir⁹.

Biz burada Tanzîmat'tan sonraki devrede eser vermiş şâirlerimizin yazdığı tevhid ve münâcâtlardan birkaçını bir bütün olarak ele alacak ve bu eserlerde işlenen ortak maddeleri belirtmeye çalışacağız. Bunu yaparken Prof. Dr. Ali Nilad Tarkan'ın Divan edebiyâtına âit tevhidleri inceleyerek elde ettiği şemayı esas alacağız. Ayrıca, Divan edebiyâtındaki tevhidlerde olmayıp, Tanzîmât'ın geliştirdiği Batıya açılma ile gelen fikir akımlarına bağlı olarak kültürümüze giren ve bu şiirlerde akis bulan duygu ve düşünceleri belirtmeye çalışacağız :

A. Divan edebiyâtı tevhid ve münâcâtları ile ortak olan maddeler :

1. *Tanrı'nın zâtı beşerî idrâkin fevkindedir :*

*Göremez zâtını mahlûkunun âdi nazarı
Hisseder nûrunu ammâ ki basîret basarı*

Şinasi

*Ukulê tasavvurda yokken hudûd
Bürür çeşm-i fikrî bu mebhaste dûd*

.....

*Velev rehber ü yâver olsun nukûl
Bu esrâr-ı gaybe yetişmez ukûl*

.....

*Bu insân-ı pür-vehm-i miskin-edâ
Nasıl bilsin esrârını ey Hudâ?*

Recâizâde Mahmud Ekrem

9 Şinasi'nin Türk şiirinde yaptığı yenilik, *Türk edebiyâtı üzerinde araştırmalar I*, İstanbul 1976, s. 253-274; *Şiir tahlilleri*, 6. baskı, İstanbul 1978, s. 29-36.

Yâ Rab ne muhîttir vücûdun
Mâhiyyet-i vâcibü's-sücûdun

.....
Hiçtir sana olmak üzre vâsıl
Aklın güzer ettiği merâsıl

Binlerce serâir-i hüviyyet
A'mâya göre ziyâ vü zulmet

Abdülhak Hâmid

Ta'rîfine gitmemektir evlâ
Ta'rîfe gelir mi hiç mevlâ?

Allâh nedir deyince gâfil
Allâh deyip hamûş olur dil

Âkıl biliyor ki var bir Allah
Mâhiyyeti anlaşılmıyor âh

Muallim Nâci

Etsem ne zaman seni tasavvur
Maglûb-ı fütûr olur tefekkür

.....
Tahkîk budur ki çıkmaz ol râh
Mahlûkuna anlaşılmaz Allah

Menemenlizâde Mehmed Tahir

Ey cenâb-ı Kibriyâ bizler gibi âcizlere
Kibriyâ-yı zâtını mümkün müdür etmek hayâl

Nigâr Hanım

İnsan aklı Allâh'ın varlığını idrâk edemez. Ancak Allâh'ın sıfatı olan kâinat incelenecek olursa orada Tanrı'dan başka birşey olmadığı görülür.

*Sensin o hakikatü'l-hakâyık
Her cîlvene Hak denilse lâıık*

.....

*Bir yerde değil o her mekânda
Bir anda değil de her zamânda*

Abdülhak Hâmid

*Allâh ki mûcid-i cihandır
Bin türlü nikâbdan uyândır*

*Kesrette hezâr reнге girmiş
Her mazhara başka renk vermiş*

Muallim Nâci

*Âlem dolu hikmetinle yâ Rab
Zâtın ile kudretinle yâ Rab*

.....

*Her şey ediyor seni hüveydâ
Âyine-i kudretindir eşyâ*

*Bir şey göremem ki bu cihânda
Hiç zâtını görmeyim ben anda*

Menemenlizâde Mehmed Tahir

2. Tanrı'nın sıfat-ı selbiyesi

a. Tanrı bâkîdir :

*Devlet-i hâssı bekâ üzre olunmuş bünyâd
Öyle devlet ki anın hükmüne olmuş münkâd*

Şinasi

*Anlar dahi ey vücûd-ı bâkî
Olmakta büyüklüğün mülâkî*

Abdülhak Hâmid

b. Evvel ve âhir odur :

*Kâinâtı yaratan ahzret-i Hak 'azze ve cell
Kim anın vahdetidir mebde-i feyyâz-ı ezel*

Şinasi

*Veleh-bahş-ı akl ü zekâ vü dehâ
Ne mebde var anda ne de intihâ*

Recâizâde Mahmud Ekrem

*Hep sensin o nazma beyt-i matla
Sensin yine matlaında makta*

*Zâtındır o zât-ı bî-bidâyet
Her nâmütenâhiye nihâyet*

*Ma'dûm ebediyyetinde gâyet
Mevhûm ezeliyyetinde neş'et*

Abdülhak Hâmid

*İşte budur en büyük hakikat
Allâh'tır evvel ü nihâyet*

Menemenlizâde Mehmed Tahir

c. Yaratılmışlar Allah'a muhtaçtırlar ve fânidirler :

*Rahîm olmasan sen bize her zaman
Olur hâlimiz cehlimizden yaman*

Recâizâde Mahmud Ekrem

*Olsam da muhiti âsmânın
Elbette muhâtıyım Hüdâ'nın*

*Âgûşuma sığsa da semâvât
Yanında vücûd olunmaz isbât*

*Olsam iki âlemin emîri
Emrim yine bir şehin esîri*

*Bir öyle Melik'e ey esirân
Hürriyetim olmasın mı kurban*

.....
*Senin lutf-ı vâlânı gözler ümîdim
Senin kurb-ı a'lânı gözler hayâlim*

Muallim Nâci

*Yâ Rab ne yapar bu acz ile âh
İnsan denilen o fikr-i güm-râh*

Menemenlizâde Mehmed Tahir

ç. Allah birdir :

*Bâd ü kühsâr ü mûrg ü cûy-ı revân
Ahter ü mâh ü mihr-i nûr-efşân*

*Her biri bir lisân ile her ân
Vahdet-i Hâlik'i eder i'lân*

Recâizâde Mahmud Ekrem

3. Tanrı'nın sübûti sıfatları : Tanrı'nın sübûti sıfatları hayat, ilim, semî' (işitmek), basar (görmek), irâde, kudret, kelâm, tekvin olmak üzere sekizdir. Tanzimat sonrası devrede yazılmış tevhid ve münâcâtlarda bunlardan en çok ilm, irâde ve kudret sıfatları üzerinde durulmuştur.

a. İlim :

*Ulûm u furû u usûl anda hep
Fünûn u şuûn u fusûl anda hep*

Recâizâde Mahmud Ekrem

*İlminle olur bütün vukûât
Emrinle olur bütün şuûnât*

Abdülhak Hâmid

b. İrade :

*Emri vech üzre yer eyler gece gündüz hareket
Değişir tâzelenir mevsim-i feyz ü bereket*

.....
*Zulemâtın arasından çıkarır nûr-ı lâtif
Dahi envârın içinde yaratır zıll-ı kesif*

Şinasi

*Fezâsında yoktur mazâ mâ-mazâ
Çeker hâle mâziyi bi'l-iktizâ
Edib dehri tûfân ile nâ-bedid
Tevârihe mebde verir ez-cedid*

Recâizâde Mahmud Ekrem

*Bin sâha içinde yüz bin ecrâm
Kılmakta müdâm seyr ü ârâm
Sâbit görünen tekaddüm etmez
Seyyâreleri tesâdüm etmez
Bahşeylediğin nizâma tâbi
Yoktur olanı içinde zâyî*

Abdülhak Hâmid

*Temâsil-i erteng-i pür-hikmetindir
Kerîm ü kerem-dide mazlûm u zâlim*

Muallim Nâci

*Yaptın ne için bu mihr ü mâhı
Halk eyledin ol şeb-i siyâhı*

Menemenlizâde Mehmed Tahir

c. Kudret :

*Eser-i hikmetidir yerle göğün bünyâdı
Dolu boş cümle yed-i kudretinin icâdı*

Şinâsi

*Birleşmede hikmetinle ezdâd
Yaklaşmada kudretinle eb'âd*

Abdülhâk Hâmîd

*Hikmeti kıldı âlemi icâd
Anda gösterdi nice kevn ü fesâd*

*Kılmak üzre vücûdunu işhâd
Kim odur kudretiyle bî-endâd*

.....
*Bak san'atına ne âlem-ârâ
Bak kudretine ne hayret-efzâ*

Recâizâde Mahmud Ekrem

*Her zerrede ey rıyân ü pinhân
Ey kudretine cihân hayrân*

Menemenlizâde Mehmed Tahir

B. Yeni unsurlar :

Yukarıda gösterilen örneklerden ayrı olarak, Tanzîmat sonrası edebiyâtına âit tevhid ve münâcâtlarda Allâh'ın cemâl ve celâl sıfatlarını ihtivâ eden pek çok bölüm bulunur. Bu durum, Şinâsi'nin üslûp itibâriyle tamâmıyle, muhtevâ açısından da önemli ölçüde değiştirdiği Tanrı ve kâinatı konu alan şiirlerde yine de Divan edebiyâtından gelen birçok mad-denin devâm ettiğini göstermektedir. Ancak bu devrede Batı romantizminin tesiri ile eskiden ayrı, tabiatın seyrinde Allâh'ı arayan yeni bir panteizm vücûde gelmiş, bilhassa gökyüzü, yıldızlar âlemi bu görüş içinde önemli bir yer almıştır. Pas-

cal'a «Yıldızların sonsuzluğu beni ürpertiyor» dedirten dikkatten sonra yaygın hâle gelen gökyüzündeki sonsuzluk ve bu sonsuzluğun içindeki mükemmel nizam fikri, Tanzimat sonrası devrede yazılmış tevhidlerde, Şinâsi'nin Münâcât'ı ile başlayarak, bu konuda yazılmış şiirlerin muhtevâsında yeni bir merhale olarak görülür :

*Serer-i heybet-i ulviyyesidir yıldızlar
Anların şu'lesi gök kubbesini yıldızlar*

*Kimi sâbit kimi seyyar be-takdiri kadîr
Tanrı'nın varlığına her biri bürhân-ı münîr*

Şinâsi

*Senindir fakat nûrlar hep senin
Şuâât-ı necm-i müzehher senin*

*Daha kim bilir nice bir kehkeşân
Olur cevvi-i bu'dâ avâlim-feşân*

Recâizâde Mahmud Ekrem

*Seyreyle şu yıldızları kim her biri bürhân
Her nazrada isbât-ı Hüdâ'yı eder ityân*

Menemenlizâde Mehmed Tahir

İnsan zihnini en çok meşgûl eden mevzûlardan biri de kâinattaki nizamdır. Etrâfımızda bulunan en küçük varlıktan en büyük hâdiseye kadar her şey, tanzim edilmiş, belli kâideler dâhilinde varlıklarını devâm ettirmektedir. İnsanın bu nizamın sırrını gözemeyeceği Divan edebiyâtı tevhid ve münâcâtlarında yer almıştır. Tanzimât'tan sonra yazılmış bu konudaki şiirlerde ise bu husus bilhassa gök yüzü için söz konusu olur. Sırrına vâkıf olunamayan boşluk insan düşüncesine bâzı sorular doldurur. Bu sorular kâinatın sırrını öğrenmek isteyen insan için, keşfedilmeyen bir sır karşısında âciz kalışın ifâdesi gibidir :

Nedir şu ekvân-ı bi-nihâyet
Nedir şu envâr-ı pür-letâfet
Nedir şu a'yân-ı zû-mehâbet
Nedir şu esrâr-ı halıkıyyet

Recaizâde Mahmud Ekrem

Yâ Rab, yâ Rab nedir bu ecrâm
Kimler ediyor içinde ârâm

.....

Yâ Rabbi şu âsümâna karşı
Âlem diyoruz buna nedir bu...

Abdülhak Hâmid

İnsan, kâinatta görülen nizâmın sırrına vâkıf olamayacaktır. Çünkü Allah «sırr-ı mutlak»tır ve kâinattaki nizâm, bütün tezâhür şekilleri ile «sırr-ı mutlak» üzere yaratılmıştır. İnsan, bu durum karşısında hayrete düşer :

Veleh-resândır... zekâ-fikendir...
Şegaf-fezâdır... cihan-ribâdır...

Recâizâde Mahmud Ekrem

Hayret bakılınca zir ü bâlâ
Esfel duruyor karîn-i a'lâ

Hayret olunursa fikr ü tahmîn
Bu subh ile ibtidâ-yı tekvîn

Hayret kılınırsa yâd yâ Rab
Geçmiş a'sâr ile geçen şeb

Hayret cereyan edip giden nehr
Ger olsa mekis-i âti-yi dehr

Hayret heyecân-ı nehr ü ebre
Hayret şu sükût içinde kabre

.....
Hayret nazar eylesem hayâta
Bir nefsimde bir mükevvenâta

Abdülhak Hâmid

Bana verdi hayret gumûz-ı avâlim

Muallim Nâci ¹⁰

Hayret görürüm semâya baksam
Her şey-i Hüdâ-nümâyâ baksam

Encümle de rû-nümâ o hayret
Hurşidde mehde de o zulmet

Hayretle dolu ne görse insan
Hayret ne duyarsa hiss ü vicdan

Hayretler içinde bir hakikat
Berk urmada sad-hezâr hayret

Bir murga müşâbih olmuş efkâr
Hayretler içinde zâr u tayyâr

Hayret hayret bu sırra hayret
Hayretle görünmede bu kudret

Menemenlizâde Mehmed Tahir

Divan edebiyâtındaki tevhidlerde Allâh'ın büyüklüğü ve bu büyüklüğü açık bir şekilde gösteren kâinattaki nizam karşısında duyulan hayranlığın insan aklını acze düşürmesi anlatılır. Tanzimat sonrası tevhid ve münâcâtlarında ve bilhassa Abdülhak Hâmid ve onun tesirinde kalan Menemenlizâde Mehmed Tahir'in şiirlerinde bu hayretin acze değil hayranlığa dönüştüğü görülür.

10 Muallim Nâci «hayret» kelimesini «Kim hayrette değil» adlı gazelde redif yaparak, üzerinde ısrarla durur. (Tercümân-ı hakikat, nr. 2112, 10 Temmuz 1885).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında materyalist felsefeye bağlı olarak Tanrı'yı inkâr edenlerin çoğalmasi üzerine, bu devrede yazılan tevhid veyâ münâcâtlara Allâh'ın varlığının ispâtı mes'alesi bir problem olarak girer. Materyalistler, kâinâtın yaratılışı hakkındaki görüşlerini tesâdüf nazariyesine dayandırırken, hâdiselerin arkasında bir Tanrı irâdesi bulunmadığını, yâni hâdiselerin, ancak başka hâdiselerin tesiriyle meydana geldiğini söylerler. Bunu kabûl etmek mümkün değildir. Çünkü kâinatta görülen herşey ve cereyân eden her hâdise Allâh'ın takdiri iledir :

*Takdirindir o bi-tehâlîf
Bir şey ki anâ derler tesâdüf*

Abdülhak Hâmid

*Dünyâ ne demek, şems nedir, mâh ne âyâ
Ne hâl ile durmakta muallakta bu dünyâ
Ecrâm nedir her biri bir taş mı onun yâ
Fikreyle ki kim etmededir bunları tanzim
Âyâ ki tesâdüf mü ola nizâm-ı eşyâ*

Menemenlizâde Mehmed Tahir

Kâinatta açık bir şekilde görülen bu mükemmel nizâmın bir tesâdüf eseri olmadığına inanan şâirler, bu nizâmı sağlayan kudretin, yâni Allâh'ın inkârının da mümkün olamayacağını ifade ederler :

*O hüdvend-i kâdir ü kakhâr
Ki eder dehre lütfunu isâr*

*Gösterir zâtını bütün âsâr
Nice mümkün vücûdunu inkâr*

Recâizâde Mahmud Ekrem

*Çeşmim bana bir cilvegâh-ı hazret-i Hallâk
Görmekteyim ol cilvegâh içre anı berrak
Her şeyde muharrer görürüm ismini her ân
Eşyâ bile ikrâr ederken seni heyhât
Lâyık mı ki Hallâk'ını inkâr ede insân*

Menemenlizâde Mehmed Tahir

Tevhid ve münâcâtlarda, kâinattaki varlıkların değişik durumlarına işâret edilerek, Allâh'ın varlığına pek çok delil gösterilmiş, onun varlığı bu değişikliklerle ispât edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu ispat, Dîvan edebiyâtı örneklerinde olduğu gibi Tanzîmat sonrası örneklerinde de çok defâ iman noktasında kalmıştır.

Vahdet-i zâtına aklımca şahâdet lâzım

demek sûretiyle şiirimizde ilk defâ olarak Allâh'ın varlığını imânın yanında aklı ile de kabûl etmek isteyen Şinâsi bile

*Göremez zâtını mahlûkunun âdi nazarı
Hisseder nûrunu ammâ ki basîret basarı*

demek sûretiyle zaman zaman imânı ön plâna çıkarır.

Allâh'ın varlığının iman yolu ile kavranacağı fikri Abdülhak Hâmid'de de şu şekilde ifâdesini bulur :

*Hem dârda hem yakında her ân
Vîcdâna ıyân, uyûna pinhân*

Esâsen Hâmid, en büyük hakikat olarak «vîcdân»ı kabûl eder :

*Vîcdandır en büyük hakikat
Hep onda büyük küçük hakikat*

Abdülhak Hâmid'in tesirinde yazdığı «Tevhid-i tefekkûrâne»sinde Menemenlizâde Mehmed Tahir, kâinatın objektif varlığı ile Tanrı arasında bir münâsebet kurar ve »göz«ün bu münâsebeti idrâk edip Allâh'ın varlığını görebileceğini anlatır. Onun şiirinde göz, Allâh'ın varlığını ispattıran bir uzuvdur.

Bütün bu örnekler gösteriyor ki Dîvan edebiyâtında önemli bir tem olarak işlenen ve Tanzîmat sonrası edebiyâtında da devâm eden tevhid ve münâcâtlarda Allâh'ın kudreti, onun yaratma gücünün eşyâda tecellisi, her şeyin Allâh'ın açık bir şekilde göstermesi, kâinâtın şaşırtıcı nizâmı, bu nizam karşısında duyulan hayret ve aczin ifâdesi ortak maddeler olarak yer alır. Tanzîmat'tan sonraki devrede yazılan tevhid ve münâcâtlarda ise, bunlardan ayrı ve yeni olarak kâinat karşısında duyulan hayretin hayranlığa dönüştüğü anlatılır. Ayrıca Allâh'ın varlığını inkâr edenlere cevap verilir ve materyalistlerin tesâdüf nazariyesine karşı çıkılarak kâinatın bir tesâdüf eseri değil, Tanrı'nın irâdesi ile yaratıldığı anlatılır. Bunlardan başka Allâh'ın varlığının sâdece îman ile değil, eşyadaki tecellisine bakarak, akıl ile de kabûl edileceği söz konusu edilir.

KUBBEALTI AKADEMİ MECMÜASI
1980 Senesinde Neşredilen Yazıların İndeksi

- A. Vahab Akbaş** — Rubâî, Y. 10, S. 1, Sy. 30.
- Ömer Fâruk Akün** — Türk Dili Karşısında Türk Münevveri, Y. 10, S. 2, Sy. 15.
- Ekrem Hakkı Ayverdi** — Müze Şehir, Y. 10, S. 1, Sy. 21 — Büyük Emânet, Y. 10, S. 4, Sy. 11.
- Sâmiha Ayverdi** — İnsansız Dünyâ, Y. 10, S. 1, Sy. 5. — İslâm'ın Dört Mevsimi, Y. 10, S. 2, Sy. 5. — Endülüs, Gurbette İslâm, Y. 10, S. 3, Sy. 5. — İki Buçuk Asır Evvelki Kazma, Y. 10, S. 4, Sy. 5.
- Necat Birinci** — Sâlih Hayri (Ayaşlı Türk Hayri) ve Eseri: Hayrâbâd, Y. 10, S. 1, Sy. 50. — Ele Alınan Mevzûlar Açısından Tanzîmat Sonrası Edebiyâtında Tevhid ve Münâcât, Y. 10, S. 4, Sy. 59.
- Gâlip Çolakoğlu** — Hocamız Münir Nureddin Selçuk, Y. 10, S. 3, Sy. 73.
- Nesterin Dirvana** — İspanya'da Arap-İslâm Tesiri, Y. 10, S. 3, Sy. 16.
- Aydil Erol** — Rubâî, Y. 10, S. 2, Sy. 56.
- René Guénon (Abdülvâhid Yahyâ) (Ter.: Mustafa Tahralı)** — Nefsini Bil, Y. 10, S. 3, Sy. 55.
- Necmeddin Hacıeminoğlu** — Türk Milleti ve Dil, Y. 10, S. 1, Sy. 31.
- İbrahim Numan** — Eski İstanbul Kahvehânelerinin İçtimâî Hayattaki Yeri ve Mîmârîsi Hakkında Bâzı Mülâhazalar, Y. 10, S. 2, Sy. 57.
- Haydar Sanal** — Kubbedeki Hoş Sedâ: Münir Nûreddin, Y. 10, S. 3, Sy. 66.
- Muhiddin Serin** — Hattat Aziz Efendi, Y. 10, S. 3, Sy. 46.
- Mustafa Tahralı** — Tahmis, Fuzûli ile Duâ, Y. 10, S. 1, Sy. 19. — İlâhî, Y. 10, S. 2, Sy. 14. — Gazel, Y. 10, S. 3, Sy. 34. — Rahmet, Y. 10, S. 4, Sy. 10. — Fransız Müslüman Abdülvâhid Yahyâ (René Guénon)'nın Eserinde Tasavvuf ve Mistisizm Farkı, Y. 10, S. 4, Sy. 21.
- Fevziye Abdullah Tansel** — Fuad Köprülü'nün La Fontaine'in Terce-melerinden Sâdeleştirdiği İlk Şiiri, Y. 10, S. 3, Sy. 35.
- Zeynep Uluant** — Cenab Şehâbeddin'in Avrupa Mektupları, Y. 10, S. 1, Sy. 61.
- Ali Yardım** — Peygamber Efendimiz'in Meşrûbâtı ve İçiş Tarzları, Y. 10, S. 2, Sy. 41.
- Necâti Yazgan** — Rubâî, Y. 10, S. 2, Sy. 40.
- Hakkı Dursun Yıldız** — Hicret ve İslâm Târihindeki Ehemmiyeti, Y. 10, S. 1, Sy. 12.
- Orhan Seyfi Yücetürk** — Târihte Takvimler ve Yılbaşlar, Y. 10, S. 4, Sy. 37.
- İmzâsız Yazılar** — Haberler, Y. 10, S. 3, Sy. 74. — Abonelerimize, Y. 10, S. 4, Sy. 4. — Kubbealtı Akademi Mecmûası 1981 Senesin-de Neşredilen Yazıların İndeksi, Y. 10, S. 4, Sy. 75.

KUBBEALTI CEMİYETİ

7. eserini takdım eder :

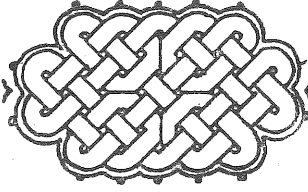
Prof. Dr. Ayhan Songer

ÇEŞİTLEME

Makalelerden meydana gelmiş bulunan bu eser,

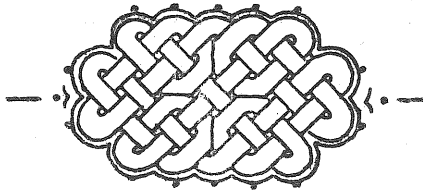
birinci hamur kâğıda basılmıştır.

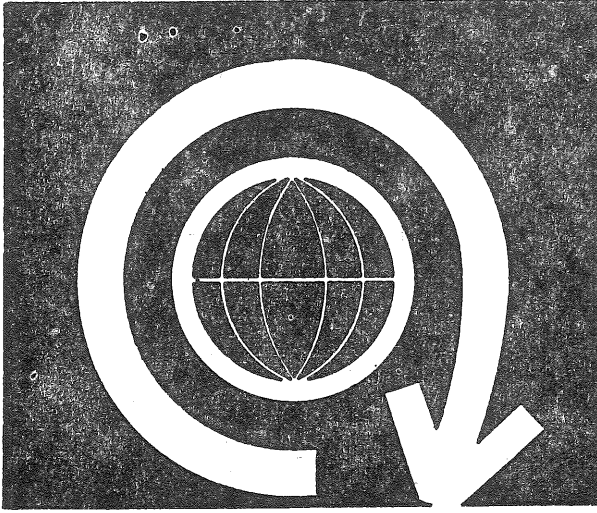
248 sahife ve 500 T.L.'dir.

ÜLKER BİSKÜVİLERİ FABRİKASI

*Milli kültürümüze hizmet
eden müesseselere yardım
etmekle iftihar duyar.*

Türkiyede ve bütün dünyada

İhracat ve ithalât işlemlerinizi,
döviz, mevduat ve kredi hesaplarınız
ve diğer bütün bankacılık işleriniz için
Akbank'ı tercih ediniz.

Akbank, bütün dünyadaki birinci sınıf muhabirleri
ile işbirliği yapmak suretiyle emrinizdedir.

AKBANK

(Kubbealtı : 2)

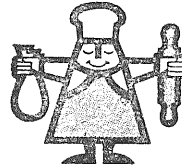

her şeyi ile özel

kalitesi, ambalajı,
mutfağınızdaki yeri ile...

SINANGİL UNLARI İLE YAPILAN HAMUR İŞLERİNİN DE
ÖZEL BİR TADI, ÖZEL BİR GÖRÜNTÜSÜ VARDIR.

SINANGİL UNLARI

Adres : Büyükdere Cad. Fargo Han 147/3
Zincirlikuyu - İstanbul
P.K. : 56 Levent - İstanbul
telefon : 66 84 50 (5 hat) - 66 33 52
telgraf : Muzafsin - Levent / İstanbul
teleks : 23652 Siho Tr - 23617 Trsm Tr.

Çevrenize bakın!

bir Ziraat Bankası Őubesi ile
mutlaka karŐılaŐırsınız.

